

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových a environmentálních studií

Ladislav KOREC

Migrace obyvatel ze států bývalé Jugoslávie do České republiky

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Lucie Macková M.A., Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně na základě zdrojů a literatury, které jsem uvedl v příloženém seznamu.

V Olomouci dne:

Podpis autora

Poděkování

Rád bych poděkoval mé vedoucí bakalářské práce paní Lucii Mackové M. A., Ph.D. za obrovskou pomoc a zpětnou vazbu, kterou mi poskytovala v průběhu celé práce, vždy se skvělou domluvou, velmi si toho vážím.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá problematikou migrace, která byla neodmyslitelně spojená s rozpadem bývalé Jugoslávie v devadesátých letech. Jedna z hlavních myšlenek je mířena na důvody vzniklé emigrace z balkánských států, např. ozbrojený konflikt na daných územích nebo migrace vzniklá ekonomickými faktory. Autor se dále v práci zabývá postoji České republiky k této situaci v rámci imigrační politiky a mezistátní spolupráce mezi zeměmi. Cílem práce je i prozkoumání subjektivních názorů, pohledů a zkušeností migranta z období emigrace do jiného prostředí, než ze kterého pochází.

Klíčová slova: rozpad Jugoslávie, válečný konflikt, nucená migrace, Česká republika

Abstract

The bachelor's thesis deals with the issue of migration, which was inextricably linked to the disintegration of the former Yugoslavia in the 1990s. One of the main ideas is aimed at the reasons for emigration from the Balkan states, for example, armed conflict in the given territories or migration caused by economic factors. The author further deals with the attitude of the Czech Republic to this situation within the framework of immigration policy and international cooperation between countries. The goal of the work is also to examine the subjective opinions, views, and experiences of migrants from the period of moving to a different environment than the one they came from.

Keywords: the disintegration of Yugoslavia, war conflict, forced migration, Czech Republic

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AČR	Armáda České republiky
AVNOJ	Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie
ČR	Česká republika
DEMOS	Demokratická opozice Slovinska
DFJ	Demokratická federativní Jugoslávie
EU	Evropská unie
EXCOM	Výkonný výbor Programu Vysokého komisaře
FR Jugoslávie	Svazová republika Jugoslávie
HDZ	Chorvatské demokratické společenství
ICTY	Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii
ICRC	Mezinárodní výbor Červeného kříže
JLA	Jugoslávská lidová armáda
KFOR	Mezinárodní mírová operace Kosovo Force
NATO	Severoatlantická aliance
OSN	Organizace spojených národů
RSK	Republika Srbská Krajina
SDS BaH	Srbská demokratická strana Bosny a Hercegoviny
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SHS	Království Srbů, Chorvatů a Slovinců
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SR	Slovenská republika
TFYR Makedonie	Bývalá jugoslávská republika Makedonie
UČK	Kosovská osvobozená armáda
UN	Spojené národy
UNPA	Chráněné oblasti OSN
UNMIK	Dočasná správa OSN v Kosovu
USA	Spojené státy americké
ZKS	Svaz komunistů Slovinska
ZSMS	Svaz socialistické mládeže Slovinska

Seznam tabulek

Tabulka 1 Makedonie – hlavní uprchlické vlny	35
Tabulka 2 Uprchlíci v bývalé Jugoslávii (září 1992).....	36
Tabulka 3 Uprchlíci v zemích bývalé Jugoslávie podle země původu a azylu (1992–2002). Absolutní hodnoty v tisících	38
Tabulka 4 Stav zahraničního obyvatelstva z vybraných balkánských zemí v některých evropských zemích k 1. lednu. Absolutní hodnoty v tisících	39
Tabulka 5 Vývoj počtu usazených občanů následnických států bývalé Jugoslávie v ČR v letech 1994–2006.....	43

Seznam rozhovorů

Rozhovor 1 Příběh Adama (osobní komunikace, 3. 3. 2023).....	29
Rozhovor 2 Příběh Patrika (osobní komunikace, 10. 2. 2023).....	30

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	4
ÚVOD.....	7
CÍLE A METODY PRÁCE	9
1 ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE	11
1.1 Migrace	11
1.2 Uprchlík, azylant.....	11
1.3 Nucená migrace	12
1.4 Institut dočasné ochrany	13
2 MIGRAČNÍ TEORIE	15
2.1 Neoklasická teorie migrace.....	15
2.2 Síly „push“ a „pull“	16
2.3 Teorie migračních sítí	17
4 STRUČNÁ HISTORIE JUGOSLÁVIE A JEJÍ ZMĚNY BĚHEM LET	18
4.1 Historické okolnosti vzniku Jugoslávie	18
4.2 „Titova“ Jugoslávie.....	20
5 CESTA VYBRANÝCH JUGOSLÁVSKÝCH STÁTŮ K NEZÁVISLOSTI A PŘÍČINY MIGRACE.....	24
5.1 Slovinská cesta k nezávislosti.....	24
5.2 Chorvatská válka za nezávislost (1991–1995).....	26
5.3 Válka v Bosně a Hercegovině (1992–1995).....	29
5.4 Válka v Kosovu (1997–1999), bombardování Jugoslávie jednotkami NATO....	31
5.5 Makedonie	34
6 MIGRACE ZE STÁTŮ BÝVALÉ JUGOSLÁVIE V ČÍSLECH	36
6.1 Nucená migrace a toky uprchlíků na počátku 90. let.....	36
6.2 Nucená migrace do západní Evropy	37
6.3 Migrace do České republiky	39
6.3.1 Stručná historie propojení obou států	39
6.3.2 Česká zahraniční politika po roce 1990	40
6.3.3 Cizinci v České republice	42
ZÁVĚR	45
LITERATURA.....	47
PŘÍLOHY	51

ÚVOD

Téma migrace provází lidstvo už od samého počátku, je však i dnes takřka každodenní záležitostí. Jedná se o přesun obyvatel z místa na místo, ať už z jakéhokoliv důvodu. Mohou to být např. ekonomické, sociální nebo enviromentální důvody, které se v těchto dnech často skloňují. Na následujících stránkách bude popisována a zaznamenána migrace kvůli válečnému konfliktu. V den, kdy panuje ve vaší zemi válka, je pro vás prioritou přežít ve zdraví a dostat se co nejrychleji do bezpečí. Záleží však na tom, jak taková válka a následná migrace probíhá. Situace, kterou popisuje tato práce, je podobná spíše občanské válce, a navíc ji ovlivňuje více faktorů zároveň. Rozpad zemí bývalé Jugoslávie je asi přesný opak toho, jak proběhlo rozdělení Československa, ale je pravdou, že porovnávat tato dvě rozdělení by bylo nefér. V Československu se pád komunismu podařilo zvládnout bez mnohočetných ztrát na lidských životech a následné rozdělení obou republik v brněnské vile Tugendhat v roce 1992 pomohlo celou situaci poměrně rychle uklidnit. Mezitím na Balkáně byla situace naprosto odlišná.

Hospodářská situace se ve státech bývalé Jugoslávie zhoršovala od počátku 80. let a asi by zprvu nikoho nenapadlo, že právě zde se zrodil počátek konce tohoto velkého uskupení států. Země byla zadlužená, využívala krátkodobé úvěry, slibovala zlepšení exportu, pomalu ale jistě se však dostávala do obrovské ekonomické krize, kdy společnou měnu požírala inflace a ceny rostly prudce nahoru (Ramet, 2002). Citelné oslabení, do té doby nedotknutelného, Svazu komunistů Jugoslávie bylo takřka viditelné a jednotlivé republiky cítily příležitost k osamostatnění a prosazení především svých vlastních zájmů. Samy však tušily, že separace tolika území nebude snadná, protože hlavní slovo má na tomto území náboženské a etnické rozdělení, které celou, už tak špatnou, situaci vůbec nezklidní. Naopak ji vysoce eskaluje, v mnohých případech až do extrémních rozměrů.

Autor se v první části práce zaměřuje především na základní odbornou terminologii a vybrané migrační teorie. Druhá část se bude zabývat tématem nucené migrace, kdy dochází k přesunu obyvatel z politických, sociálních, etnických nebo náboženských důvodů. Rozpad Jugoslávie doprovázely všechny tyto důvody. Aby bylo objasněno, proč celá situace vznikla, tak je nutné zahrnout kapitolu týkající se historie území, která předcházela rozdělení jednotlivých republik. Autor práce uvede změny území v průběhu let podložené daty a popíše migrační toky, které z vybraných balkánských zemí směřovaly do evropských zemí a České republiky. Česká republika byla do tohoto konfliktu přímo zapojena. Podpora České

republiky, ať už materiální, sociální nebo prostřednictvím lidských zdrojů, nebyla nepatrná, a proto bude ve třetí části práce zmíněná kooperace mezi Českou republikou a zeměmi napříč bývalou Jugoslávií. Jelikož se bakalářská práce zaměřuje na poměrně citlivé téma, které s sebou nese především osobní příběhy, bude do práce zasazen i rozhovor s imigrantem, který během válečného konfliktu uprchl z Chorvatska do České republiky. Rozhovor s druhým respondentem (vojákem armády ČR, který se účastnil dvou misí v Bosně a Hercegovině během devadesátých let) podává subjektivní výpověď o alarmujících případech etnických a náboženských čistek, které byly často nesmyslné a kruté k nevinným lidem žijícím v separovaných oblastech.

CÍLE A METODY PRÁCE

Hlavním cílem práce je zjistit, kolik obyvatel ze států bývalé Jugoslávie bylo nuceno opustit svoje domovy v rámci válečného konfliktu v 90. letech minulého století. Jelikož se jedná o tzv. nucenou emigraci, existují zde závažné důvody, proč lidé opouštěli své domovy. Konkrétně v případě rozdělení Jugoslávie to nebyl vždy jen jeden důvod. Autor práce se zaměřuje na migraci směřující do České republiky, tudíž bude věnovat pozornost i přístupu naší zahraniční politiky. Autor se poté pokusí odpovědět na následující výzkumné otázky:

- 1) Kolik osob ze zemí bývalé Jugoslávie odešlo do České republiky, případně do dalších evropských zemí?
- 2) Jaký procentuální podíl tvořila tato skupina v České republice po skončení konfliktů ve srovnání s ostatními cizinci žijícími na našem území?

Odpovědi na tyto otázky poté budou v závěru práce sloužit pro porovnání jugoslávské migrace mezi Českou republikou a ostatními vybranými evropskými zeměmi.

Tato bakalářská práce má rešeršně-kompilační charakter. Vznikala postupným studováním, vyhledáváním, použitím kritického myšlení, komentováním a uvažováním nad jednotlivými jevy, které jsou podloženy zdroji z dostupné odborné literatury a pramenů, jež mají správnou hodnotu vzhledem k probíranému tématu. Tyto prameny byly využity zejména kvůli citování přesných definicí migrace, ale také pro ověření statistických údajů a celkovou charakteristiku politických systémů diskutovaných zemí.

Část práce je věnována rozhovorům se dvěma respondenty, které autor oslovil na základě svých vlastních kontaktů. Celý rozhovor byl v obou případech nahráván na diktafon se souhlasem respondentů. Jména respondentů byla nahrazena pseudonymy za účelem zajištění jejich anonymity. Oba tyto rozhovory se konaly osobně s časovou délkou přibližně jedné hodiny (finální rozsah je výrazně kratší, protože byly do práce vybrány jen použitelné části odpovědí). Poté byly přepsány do písemné formy a přiloženy do přílohy, z nichž autor použil přímo do bakalářské práce jen vybrané části korespondující s kapitolami. Rozhovor je považován za nejvyužívanější kvalitativní metodu sběru dat. Bylo položeno několik otázek každému z respondentů, ty byly sestaveny pro každého zvlášť (podle časového zasazení jejich příběhu do určitého území, na kterém se pohybovali). Použity byly jak otevřené, tak uzavřené varianty otázek. Otevřená forma dotazovanému nabízí možnost širší odpovědi, která vychází z jeho zkušeností a názorů, a zároveň možnost se nad položenou otázkou zamyslet. Uzavřená forma omezuje dotazovaného jen na několik možností odpovědi, nemá

tak prostor pro vyjádření či vysvětlení svých názorů (Šafaříková, 2015). Pohled respondentů na celou situaci vyvolává silný kontrast, protože oba měli naprosto odlišné zkušenosti a pohybovali se na jiných územích (první na území dnešní Bosny a Hercegoviny, druhý na území dnešní Makedonie a Chorvatska). Cílem bylo však zjistit bližší informace přímo z míst, která byla součástí jugoslávských událostí. Záměrem bylo také zjistit jejich subjektivní pohled na věc, součástí polostrukturovaného rozhovoru byly otázky týkající se vlastních názorů a hodnot. Limity lze zde spatřit především v nízkém počtu respondentů, jejichž pohledy jsou subjektivní a zkušenosti zcela odlišné (Hendl, 2008).

1 ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE

1.1 Migrace

OSN migranty definuje jako osoby, které pobývají mimo zemi svého původu déle než jeden rok. Definice ale nezahrnuje důvody, kvůli kterým byl občan dané země donucen k odchodu. Pokud se na situaci podíváme z tohoto úhlu pohledu, neřadí se mezi migranty krátkodobí turisti nebo návštěvníci země, kteří cestují za pracovními účely, avšak termín migrant je častokrát používán i pro tzv. sezónní pracovní migranty (Amnesty International, 2023).

1.2 Uprchlík, azylant

Pokud se na sociální a ekonomickou migraci budeme dívat pohledem, že je spíše dobrovolná, bude nutné si definovat i vynucené (nedobrovolné) formy migrace. Tyto dva fenomény mají několik společných aspektů, i když by se zprvu mohlo zdát, že se jedná o naprosto odlišné situace. Rozdílná motivace migrujících osob není nakonec z pohledu cílové společnosti příliš rozhodujícím ukazatelem (Koudelka, 2018).

Po druhé světové válce se světové společenství dohodlo na přijetí nutných opatření, díky kterým by bylo možno pomáhat pronásledovaným osobám. Nejprve Organizace spojených národů přijala v článku 14 *Všeobecné deklarace lidských práv* (1948) právo hledat útočiště v jiných zemích před pronásledováním. Následně se mezinárodní komunita dohodla na *Úmluvě o právním postavení uprchlíků* (1951) a poté také *Protokolu týkajícího se právního postavení uprchlíků* (1967), který odstranil časové ohraničení plynoucí z Úmluvy z roku 1951 (Koudelka, 2018).

Tyto dohody signatářské státy musí implementovat do svých vnitrostátních legislativ. Úmluva definuje uprchlíka jako osobu, která se „v důsledku událostí, které nastaly před 1. lednem 1951, se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shoda uvedeným obavám odmítá ochranu své vlasti; totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí, a která vzhledem ke shoda uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit“ (Úmluva, 1993).

Mezi uprchlíky patří ti, kteří jsou (1) zranitelnými jedinci s (2) oprávněným obavami z pronásledování, což je vedlo k (3) opuštění svého domovského nebo rezidenčního státu; tito lidé se proto nachází mimo tento stát (domovský či rezidenční). Pronásledování má za příčinu (4) jeden z pěti důvodů (rasa, náboženství, národnost, příslušnost k určité sociální skupině nebo držení politických postojů). Zároveň žadatel (5) nesmí spadat pod žádnou z vylučujících podmínek, jelikož buď ochranu nepotřebuje nebo využívá jinou formu ochrany (Kosař, 2013, s. 9–10).

Termín uprchlík je často spojován s výrazem "institut azylu", s nímž bývá někdy zaměňován. Oba tyto statuty souvisí s humanitární podporou, kterou stát nabízí jedincům pronásledovaným jinými zeměmi z politických, etnických, rasových, náboženských nebo jiných důvodů. Azyl není udělován osobám zapojeným do trestné činnosti, které se přesunuly na území jiného státu pouze ze strachu z možného potrestání. Rovněž lidé migrující z ekonomických nebo sociálních důvodů nemají nárok na azyl, protože tento typ migrace je považován za dobrovolný (Koudelka, 2018).

Jedním z klíčových rozdílů mezi oběma formami pomoci je zdroj závazku. Mezinárodní dohody (např. Úmluva o právním postavení uprchlíků) upravují obsahově postavení uprchlíka, zatímco institut azylu a jeho pravidla jsou stanovovány jednotlivými státy, které se dobrovolně rozhodly udělit azyl určitým kategoriím cizinců – jedná se tedy o subjektivní jednání. Z toho vyplývá míra závazku pro stát: pokud podepsal mezinárodní dohodu o pomoci uprchlíkům, měl by ji také poskytovat. V případě azylu je situace na rozhodnutí konkrétního státu, který není nijak nucen udělit status azylanta a může si sám vybrat, komu ho přiznat (Čepelka, 2006).

1.3 Nucená migrace

Uprchlíci a jiní nucení migranti jsou nyní hlavní zkoumanou oblastí v rámci antropologie, která mohla čerpat z dřívějších sociologických studií komunit imigrantů, antropologických studií pracovní migrace a usídlení v městských oblastech. Vysídlení je nyní vnímáno jako endemický jev, který ovlivňuje ty, kteří byli tzv. „vykořeneční“ z původního obydlí. Dále se pohlíží na komunity, které pociťují dopad přicházejících migrantů na nové území. V neposlední řadě mají v tomto fenoménu svou úlohu vlády a mezinárodní organizace, které se podílejí na řešení problematiky vysídlených osob (Colson, 2003).

Součástí nuceného přesunu do nových komunit jsou procesy, jako je správa identity, vytváření a udržování hranic, řízení recipacity, čelení předsudkům a formy sociální

kontroly. Vykořenění z místa bydliště také vyvolává ztrátu důvěry ve vlády a stávající politické vůdce, vznikají tak nové diaspory s vlastními politickými zájmy. To, co se stane po přesunu, závisí do značné míry na tom, zda se lidé přesídlují sami za použití svých existujících sociálních a ekonomických zdrojů nebo jsou odkázáni na přesun prostřednictvím agentur, či dokonce drženi v zadržovacích táborech. Mezinárodní a nevládní charitativní organizace jsou hlavními aktéry, jejichž role se proměňují prostřednictvím jednání s vysídlenými osobami, přičemž zároveň mají zásadní vliv na schopnost vlád plnit svoji funkci (Colson, 2003).

1.4 Institut dočasné ochrany

Koncem 70. let 20. století se začal v mezinárodním právním prostoru začal objevovat termín „dočasné útočiště“. Velmi významově podobnými spojeními jsou: „dočasná ochrana“, „dočasný azyl“, „prozatímní azyl“ nebo „dočasné bydliště“. Tyta uvedená spojení spojuje především slovo označující tento akt za přechodný, nikoliv trvalý, často proto dochází v přesné terminologii k nejasnostem. Zatímco u pojmu „azyl“ jsou jasně stanoveny a definovány podmínky pro udělení statutu (Jílek, 1994).

V průběhu 80. let se mezinárodně právní nauka začala více zabývat pojmem „dočasné útočiště“, chtěla tak osvětlit jeho náplň, i když byl do té doby výlučně používán k *deskripci omezené formy ochrany v souladu s článkem 31 Ženevské úmluvy o právním postavení uprchlíků (1951)*. Tento pojem však neměl popisovat novou realitu, protože byl součástí hromadného uprchlického proudu. Uprchlíci totiž zpravidla vystupovali na území přijímajícího státu bez vědomí úřadů cílového státu. Výkonný výbor programu vysokého komisaře (EX COM) v dočasném útočišti viděl druh přechodné ochrany, vhodné pro hromadnou migraci osob. Tyto střety zájmů se poté projevovaly v praxi i v teorii mezinárodního práva (Zaimović, 2021).

Ve státech bývalé Jugoslávie poskytovaly materiální pomoc různé organizace, včetně Mezinárodního výboru Červeného kříže (ICRC), Organizace spojených národů (OSN), zemí EU a dalších mezinárodních organizací a humanitárních skupin. Tyto organizace poskytovaly dočasnou ochranu a pomoc uprchlíkům, vysídleným osobám a civilistům, kteří byli zasaženi konfliktem v této oblasti. Počátkem 90. let začala nová vlna emigrace, a to především z důvodu útěku před válkou. Odcházeli jak mladí lidé (studenti, nezaměstnaní), tak i ti ve středním věku, kteří měli v plánu v ČR podnikat (příkladem je můj druhý respondent, který utíkal z Chorvatska před válkou kvůli obavám o svůj život). V Bosně

a Hercegovině proběhl velmi brutální konflikt (1992–1995), v důsledku kterého do naší země přišlo několik tisíc uprchlíků (převážně bosensko-hercegovských muslimů). Někteří z nich pokračovali směrem na západ, určitý počet se usadil v České republice, avšak většina z nich se později vrátila zpět do své vlasti (Otčenášek, 2001).

2 MIGRAČNÍ TEORIE

Pojem migrace se skloňuje v různých pádech od druhé poloviny 19. století, kdy došlo ke značnému rozvoji přírodních a společenských věd. Zkoumání této nové vědní disciplíny dovedlo mnohé autory k odlišným závěrům, ale také k několika novým teoriím, jak vůbec celý proces funguje. Následující část bakalářské práce seznamuje čtenáře s vybranými migračními teoriemi, a především s důvody, které migranty motivují k přesunu do jiné oblasti.

2.1 Neoklasická teorie migrace

Počátek první migrační teorie se datuje do konce 19. století, kdy si významné postavení vydobyl rodák z Frankfurtu nad Mohanem, geograf, statistik a topograf, Ernst Georg Ravenstein. Základy této teorie můžeme najít v neoklasické ekonomii, která chápe ekonomiku jako účel a prostředek společenského pohybu, je vnímaná jako samo regulující mechanismus, který řídí nabídka a poptávka, kde technologický pokrok, nabídka a poptávka způsobuje i pohyb pracovních sil (Uherek, 2016). Ravenstein během vědecké kariéry uskutečnil celkem tři významné datové interpretace, které shrnul do formy zobecňujících tezí, tzv. migračních zákonů. Ta úplně první, nejstarší analýza a interpretace dat pochází z roku 1876 a zrcadlí prvotně vnitřní migraci ve Spojeném království. Druhá analýza z roku 1885 je dosti podobná první zmiňované, avšak s tím rozdílem, že pracuje s větším objemem zpracovaných statistických dat, zahrnuje migraci do zámoří a celkově uplatňuje širší komparativní hledisko. Oba tyto případy Ravenstein interpretuje tak, že migrační proudy jsou přímo závislé na rozvoji průmyslu, kde pojmy jako „představa práce“ nebo „zisk“ jsou hlavními důvody vzniklé migrace v tomto období (Ravenstein, 1885).

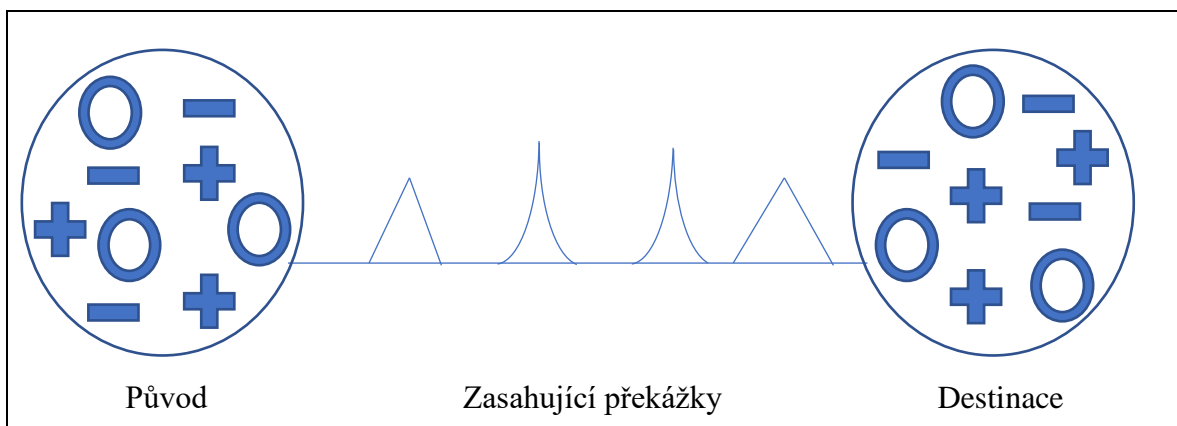
Vznik samotného procesu pak závisí na tom, zda jsou pro něj příhodné podmínky, např. dopravní možnosti. Z dnešního úhlu pohledu je zajímavé, že nezahrnuje do své teorie např. možnost ubytování, což je neodmyslitelný faktor. Motivaci podle něj lidé vidí hlavně v přítomnosti vzdělávacího zařízení, zahrnuje také zdravé klima nebo nižší životní náklady udržující provoz domácnosti (Uherek, 2016).

Migrační zákony podle Ravensteina jsou spojovány s moderní společností a procesem urbanizace. Jejich aplikování na dnešní postmoderní společnost, která je vysoce ovlivněná globalizací, může narazit na určité limity. Platnost zákonů byla v 19. století ověřována jen málo, postup Ravensteina byl však důsledný v mnoha ohledech. Statistická data o migračním

pohybu pečlivě zpracovával, neověřil však jednu důležitou kvalitativní skutečnost, a to sice, proč lidé vlastně migrují. Interpretoval teorii především jako pohyby jednotlivců, kteří se prvotně stěhují za účelem vyššího výdělků. Nezahrnul fakt, že lidé neemigrují jen na základě subjektivních rozhodnutí, ale že se mohou setkat i s vnějšími vlivy, které na ně vytvoří tlak (Uherek, 2016).

2.2 Síly „push“ a „pull“

V 60. letech 19. století vznikla „push-pull“ teorie, kdy se Bogue, Jansen a Lee začali zabývat determinanty, které ovlivňují rozhodování obyvatel migrovat. Tyto dva fenomény rozdělujeme na ty, které na lidi působí spíše negativně – *push faktory*, jako např. nedostatek pracovních příležitostí, nízká průměrná mzda nebo špatná životní úroveň. Tyto však nejsou jedinými faktory, které jsou součástí procesu migrovat. V dané situaci musí existovat také pozitivní faktory, které budou jedince motivovat k přesunu – *pull faktory* (Henig, 2007). Everett Lee se domnívá, že se jednotlivci k migraci rozhodují ze své vlastní vůle, tudíž se předpokládá, že je migrace individuální a zároveň selektivní proces (Lee, 1966).

Obrázek 1 Everett Lee: Průběh migrace (Lee, 1966), vlastní zpracování

Podle Everetta Lee velikost migrace ovlivňuje:

1. diverzita území, mezi kterými migrace probíhá (chudé x bohaté atp.).
2. diverzita lidí, kteří na daném území žijí (z národnostně, etnicky, vzdělanostně nebo příjmově homogenních území jsou migrace méně pravděpodobné než z kulturně a etnicky heterogenních území);
3. velikost migračních překážek;
4. ekonomické změny;
5. čas;
6. pokrok – vývoj znamená migraci (Uherek, 2016, s. 35).

Everett Lee rovněž započítává osobnostní vlastnosti jako základní předpoklad k migraci. Tvrdí, že migrace není jen záležitost rozumu. Ovlivňují jí i povahové vlastnosti jednotlivců, které mohou vyvolat silný kontrast. Někteří lidé se mohou rádi stěhovat z místa na místo, protože na jednom neradi zůstávají. Druzí například rádi setrvávají na jednom místě celý život, jsou více konzervativní (Uherek, 2016).

2.3 Teorie migračních sítí

Před nástupem teorie migračních sítí se sledovaly především makroekonomické procesy a ekonomicky podmíněné individuální rozhodování jednotlivce. Nezahrnují však fakt, že migrant je subjektem, který funguje v rámci sociálních interakcí (Drbohlav a Uherek, 2007). Podle Masseyho (1988) definice představují migrační síť skupinu interpersonálních vztahů propojujících přistěhovalce v cílových zemích s jejich původními komunitami pomocí rodinných a přátelských vazeb. Migrační síť lze analyzovat z několika perspektiv:

1. Systém snižující sociální, ekonomickou a emoční investici do aktu migrace;
2. jako systémy sociálních vztahů, které ovlivňují post migrační chování;
3. jako integračními strategiemi jedinců i rozsáhlejších skupin, a to jak v oblasti ekonomické činnosti, tak i dalších interakcí (Drbohlav a Uherek, 2007).

Migrační síť se primárně formují v cílových oblastech nebo jsou součástí migračních drah. Současně vznikají specifické síť, které objasňují model rozložení rizika chování rodin. Tento model je zvláštní především tím, že rodiny rozesílají své členy do různých destinací, čímž snižují celkové riziko okamžitého ekonomického poklesu pro všechny své členy (Massey, 1990). Teorie migračních sítí souvisí s modelem „push-pull“ faktorů, což ji činí propracovanější a rozšiřuje ji o dimenzi pragmatických vztahů mezi samotnými migranty. Obecně lze říci, že migrační síť usnadňují překonávání překážek migrace nebo vytvářejí podmínky pro život v cílových oblastech, např. v oblasti péče o děti, bydlení a ekonomické aktivity či zajištění sociálně znevýhodněných. Ovlivňují nejen cíl migrantů a jejich složení, ale i jejich množství. Existence migračních sítí může být pro migranty lákavou nabídkou ke změně svého života, ale zároveň i životním úskalím, zejména v krajanských sítích, kde dochází k nesplnění cílů sledovaných migracemi (Drbohlav a Uherek, 2007).

4 STRUČNÁ HISTORIE JUGOSLÁVIE A JEJÍ ZMĚNY BĚHEM LET

Rozpad bývalé Jugoslávie v 90. letech 20. století vedl k mnoha případům migrace obyvatel. V mnoha případech byly tyto pohyby lidí způsobeny válečnými podmínkami, jako například válečnými cíli jedné ze stran konfliktu, nebo k nim docházelo z bezpečnostních důvodů (Fňukal a Šrubař, 2008).

Vyskytovaly se zde však i důvody ekonomické nebo sociální (Ramet, 2002). Autor práce se v následující části zaměří na stručnou historii území vedoucí ke vzniku Jugoslávie v první polovině 20. století, přes Titovu vládu, až po její postupný rozpad.

4.1 Historické okolnosti vzniku Jugoslávie

Země, které pochází z jihovýchodní části Evropy, byly v dějinách často označovány za tzv. neuralgické místo. Z východu a asijských stepí tudy průnikem do Evropy procházely například barbarské kmeny, tato událost se spojuje především s pozdním starověkem a raným novověkem. V 19. století se balkánský problém objevil pod pojmem tzv. východní otázky. V situaci, kdy jednotlivé balkánské národy zformovaly požadavky svého osamostatnění a evropské velmoci zvýšily své úsilí o rozšíření vlivu a moci nad „tureckým dědictvím“, následoval vznik nezávislých států národů Balkánského poloostrova, tedy Srbska, Černé Hory, Chorvatska, Slovinska, Rumunska a posléze i Bulharska a Řecka. Tato událost se stala základem pro další boje, které měly vést k jednoznačnému cíli, a tím bylo vytlačení Turků z Evropy (Dizdarević, 2002).

Do první světové války byl nápad sjednocení jihoslovanských národů pouhou fikcí, která se objevovala v teoriích ilyrismu, úvahách o případné spolupráci. Státy si pohrávaly s myšlenkou jakéhosi „jihoslovanského snu“, jenž měl původ v nacionalismu a romantismu 19. století. Až válka však dala tendencím ke sjednocení reálnou šanci (Dizdarević, 2002). Po první balkánské válce v roce 1912, kdy vznikla samostatná Albánie, byla Osmanská říše zmítaná po mladoturecké revoluci jejími interními spory, a to byl jeden z důvodů, proč se definitivně stáhla z evropského kontinentu. V důsledku první světové války zanikly tři obrovské monarchie (habsburská, ruská, osmanská). Na jejich rozpadu poté postupně vznikaly nové státy. Nový řád v Evropě pomáhal určovat systém mírových smluv, který byl pojmenován po místě, kde byla podepsána 28. června 1919 mírová smlouva s poraženým Německem, označován jako „versailleský“ (Rychlík, Moskovič a Pelikán, 2020). Na vítězné

straně tehdy stálo z balkánských států pouze Srbsko, Rumunsko a Řecko. Srbsko se stalo jádrem nového státu – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Království SHS), který byl od převratu v roce 1929 oficiálně nazývaný Jugoslávií (Rychlík a Perencević, 2007).

Na počátku druhé světové války se Jugoslávie rozhodla k deklaraci své neutrality v konfliktu. Jelikož došlo ke zhroucení dosavadních spojeneckých svazků (Malá dohoda, Francie), tak byla svým způsobem donucena důkladně promýšlet, jak se postaví ke svému vztahu k mocnostem Ose. Německo a Itálie však měly s územím rozdílné plány a panoval mezi nimi v tomto směru rozpor. Hitler toužil po neomezeném přístupu k potravinám a surovinám z Balkánu, a proto upřednostňoval udržení Jugoslávie za podmínky stability vlády v Bělehradě. Nicméně Itálie, Maďarsko a Bulharsko se snažily prosadit své teritoriální zájmy a destabilizovat jugoslávský stát. Situace vyvrcholila, když se jugoslávské vedení rozhodlo 25. března 1941 připojit k Ose bez vojenských závazků. Ačkoli tento krok nebyl v té době protiruský, vyvolal silný odpor srbské veřejnosti, která byla protiněmecky a protiitalsky zaměřená. Za velmi napjatých okolností došlo 27. března 1941 v Bělehradě ke státnímu převratu, který svrhnutím vlády odstranil ty, kteří podpořili připojení ke třetí říši. Následně se Německo rozhodlo rychle řešit situaci vojensky a po slabém odporu bylo území od 17. dubna 1941 okupováno německými, italskými, maďarskými a bulharskými jednotkami. Poté byly postupně anektovány okrajové části země a ve zbývajících se utvořily tři státy (Srbsko, Černá Hora, Chorvatsko), které byly závislé na Německu a Itálii, avšak každý v různé míře. Pouze Chorvatsku se podařilo získat formální nezávislost (Fňukal, 2012).

Hlavním faktorem v této oblasti bylo zejména zapojení partyzánských jednotek, ve kterých se na konci roku 1941 angažovalo více než 60 tisíc lidí. Jednalo se především o Srby v rámci četnického hnutí, které vedl Draža Mihailović (Fňukal, 2012). Ti operovali na rozsáhlých územích Srbska, Černé Hory, Chorvatska a Bosny. Z poslední zmiňované země se poté stalo jádro operační základny Titovy partyzánské armády, proti které Němci postupně vystoupili se sedmi velkými ofenzivami. Povstání pod taktovkou komunistů, kteří vyzývali v duchu směrnic Komunistické internacionály k vytvoření jednotné antifašistické fronty, začalo v době, kdy byla Osa na vrcholu moci. Jugoslávci tímto činem zahájili neúprosný a statečný boj, který neměl v dané době v okupované Evropě obdoby. Následně partyzáni, pod vedením komunistů, odmítali různé formy šovinismu a slíbili Černohorcům, Makedoncům a dalším národnostem rovnoprávnost v obnovené Jugoslávii založené na federativních principech. Jednalo se o krok usilující o spolupráci všech jugoslávských etnik a odbojových organizací

(Dizdarević, 2002). Partyzánské oddíly krok po kroku osvobozovaly poměrně velká území, na kterých proběhla snaha vytvořit novou státní organizaci v rámci tzv. národně osvobozených výborů. Ty měly plnit roli místních orgánů moci, které dohlížely na nově osvobozená území nejen na lokální úrovni, ale později i na okresní a krajské. Po zasedání v Bihaći v roce 1942 partyzáni založili vedle štábu národně osvobozené armády i speciální celostátní politický orgán nazvaný Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie (AVNOJ). Na svém druhém zasedání v roce 1943 se AVNOJ prohlásila za nejvyšší zákonodárný a výkonný orgán a jediného zástupce suverenity lidu i celé Jugoslávie jako státu. Zároveň odmítla legitimitu jugoslávské exilové vlády sídlící tehdy v Londýně. Diskutovalo se zde i o otázce nastolení monarchie, avšak návrat Petra II. byl zakázán a AVNOJ brzy poté jmenovala svou jugoslávskou vládu (pod názvem „Národní výbor osvobození Jugoslávie“). Tento krok je často považován za státotvorný počín existence „druhé“ Jugoslávie (Fňukal, 2012).

Po kompletním osvobození byla země oficiálně označována pod názvem Demokratická federativní Jugoslávie (DFJ) a formálně zůstávala dále monarchií. Avšak tato situace se změnila 29. listopadu 1945, kdy nový parlament, který byl vedený především Komunistickou stranou Jugoslávie, na svém prvním zasedání rozhodl o poslední změně názvu a vyhlásil Federativní lidovou republiku Jugoslávie (SFRJ), která s konečnou platností zrušila monarchii a zbavila moci jak Petra II., tak celou dynastii Karađorđevićů. Nastupující komunistický režim poté bez většího odporu vyřadil své politické odpůrce z veřejného a politického života a převzal tak kontrolu nad všemi mocenskými posty v zemi. Mohlo by se zdát, že pro svůj totalitní charakter nebude po druhé světové válce příliš oblíbený, ale opak byl pravdou. Těšil se vysoké popularity a podpory obyvatelstva (Fňukal, 2012).

4.2 „Titova“ Jugoslávie

Státy „velké trojky“ – USA, SSSR a Velké Británie – nebyly po porážce Německa a Itálie v druhé světové válce ochotny přijmout žádné územní změny, které během konfliktu nastaly, jestliže je tedy samy nepodporovaly nebo potají neschvalovaly. Příkladem tohoto iniciování je případ anexe Besarábie do SSSR nebo postoupení jižní Dobrudže Bulharsku. Mírová smlouva s Itálií zajišťovala Jugoslávii Gorici, Istrii a západní Kraňsko. Výjimkou byl Terst, který se s okolím stal svobodným samostatným územím (roku 1954 však bylo území rozděleno mezi Jugoslávii a Itálii, přičemž město Terst spadalo přímo pod italskou stranu). Lékem na národnostní spory a konflikty mělo být ve všech balkánských státech zavedení

socialismu podle sovětského vzoru, jenž byl po příchodu sovětských armád zaveden takřka po celém území, s výjimkou Turecka a Řecka (Rychlík, Moskovič a Pelikán, 2020).

Území Balkánu, které bylo dříve zmítané krutými národnostními spory, se mělo stát příkladem pro ostatní státy, jak vzájemně mezi národy spolupracovat. Velké kroky v tomto směru udělala především sama Jugoslávie, která pod vedením komunistického vůdce Josipa Broz-Tita už v průběhu války vystoupila s konceptem nové Jugoslávie jako federace šesti jihoslovanských republik – Srbska, Chorvatska, Slovinska, Bosny a Hercegoviny, Černé Hory a Makedonie. Celý stát měl být poté rozdělen tak, aby napříč republikami panovala rovnováha. Otazník ovšem visel nad dvěma oblastmi, které usilovaly o status samostatné republiky. Jednalo se v prvním případě o Kosovo, kde žila početná albánská větev obyvatel. Druhý případ se týkal oblasti Vojvodina. Obě tato území nakonec nezískala status, o který žádala, ale povedlo se jim prosadit charakter autonomní oblasti v rámci Srbska. Součástí jugoslávské federace se do budoucna mělo stát Bulharsko a Albánie, čímž by se vyřešil problém týkající se Makedonie a Kosova. Tento nadějný projekt se však stal nerealizovatelným, když roku 1948 došlo ke konfliktu mezi Stalinem a Titem (Rychlík, Moskovič a Pelikán, 2020).

Brzy se ukázalo, že se komunisté v Jugoslávii nehodlají ve všem podřizovat Moskvě, i když se ji snažili v mnoha případech napodobovat. Dávali jasně najevo, že nehodlají být tak poslušní jako soudruzi v dalších východoevropských metropolích. Přivolání Stalinova hněvu vedlo ke snahám vyloučení Jugoslávie ze sovětského bloku a přivolání nevybíravého politického, vojenského a hospodářského nátlaku. Bylo proti ní bylo připraveno zakročit přes půl milionu bulharských, maďarských a rumunských vojáků, které doplňovali místní stalinisté a jimi podporovaní separatisté. Střet zájmů se Sovětským svazem a jeho spojenci na přelomu 40. a 50. let postavil Jugoslávii mimo bipolární svět, i když se jugoslávští komunisté nehodlali vzdát své komunistické příslušnosti. Cílem bylo vytvoření spíše nezúčastněného území, které mělo v bipolárním světě střídavý charakter (Dizdarevič, 2002).

Od roku 1949 hledala země vlastní, specifickou cestu budování socialismu, kterou omezovalo centrální řízení ekonomiky. Některým podnikům byla dokonce poskytnuta specifická správní autonomie a objevily se i první snahy o navázání tržních vztahů. Na druhé straně v zemi došlo k násilné kolektivizaci zemědělství. Jak je na první pohled patrné, postupně se začal vytvářet vlastní jugoslávský nebo také samosprávný model. Aby se zabránilo přílišnému ovlivnění a přiblížení k Západu, který začal poskytovat pomoc prostřednictvím půjček a dodávek zbraní, Tito po Stalinově smrti v roce 1953 usiloval

o obnovení vztahů s Moskvou. Až tehdy započala druhá Jugoslávie dlouhou cestu, během které byl Tito považován místy za soudruha a místy za zrádce. Jádrem silného hnutí nezúčastněných zemí a zároveň důležitým strategickým bodem se stalo město Bělehrad, které balancovalo na rozmezí dvou mocenských bloků a mezi dvěma vojenskými pakty (Dizdarević, 2002).

V této době by si takřka nikdo nedovolil vyvracet nebo zpochybňovat existenci jugoslávského státu jako celku. Existovaly zde však první náznaky nevráživosti mezi národy, které však bývaly tvrdě potlačeny hned v jejich zárodku. Situaci napomáhal především veliký hospodářský rozmach v druhé polovině 50. a začátkem 60. let., kdy byla zahájena modernizace průmyslu a infrastruktury. Došlo k růstu zaměstnanosti a zvýšení produktivity práce, zároveň však začala růst i zadluženost země. Hospodářský a ekonomický rozmach však nebyl jediným důvodem, proč se lidem nechtělo válčit. Hlavním důvodem bylo především ukončení nedávného válečného teroru, který měli všichni ještě v čerstvé paměti, a takřka nikdo nechtěl být součástí dalšího vzájemného vyvražďování. Jednalo se však o předznamenání toho, co mělo zemi potkat v rámci budoucích rozporů. Republiky Chorvatsko a Slovinsko byly po hospodářské stránce ve výhodě a začaly si stěžovat na unitarismus „byzantského“ Bělehradu. Vadilo jim především to, že musí přispívat na chudé oblasti Bosny, Černé Hory, Makedonie a Kosova. Tyto státy však braly pomoc od „bohatého severu“ jako druh koloniálního vykořisťování, kdy prodávaly levné suroviny a energie na sever, který jim prodával zpět drahé výrobky za vysoké ceny (Dizdarević, 2002). V 60. letech 20. století se v Jugoslávii začaly objevovat prvky tzv. „liberálního socialismu“, což znamenalo omezené uvolňování politické a ekonomické kontroly státu nad společností. Byly přijaty reformy, které měly za cíl decentralizovat ekonomiku a posílit pravomoci republik a obcí. Tato politika vedla k růstu nezávislosti na Sovětském svazu a k posílení vztahů se západními zeměmi. V roce 1961 byla založena organizace Hnutí nezúčastněných zemí, kterého se stala Jugoslávie důležitým členem (Pirjevec, 2000).

V roce 1966 se v Jugoslávii udála tzv. „srpnová krize“, která vedla k propuštění mnoha prominentních politiků, kteří kritizovali státní politiku. Tato krize vedla k nárůstu politických napětí a omezení svobody projevu. V 70. letech se začaly objevovat prvky centralizace ekonomické moci a omezení politických svobod. Byla zavedena praxe plánování, což vedlo k růstu státního sektoru a ke zvýšení nezaměstnanosti. Ekonomická situace se zhoršovala a inflace rostla, což vedlo ke zhoršení životní úrovně obyvatelstva. V této době také docházelo k nárůstu etnického napětí, které vedlo k rozpínavosti

nacionalistických stran a skupin. Tyto skupiny se snažily prosazovat vlastní zájmy a zpochybňovaly politiku jednotné Jugoslávie. V roce 1974 byla přijata nová ústava, která zaručovala širokou autonomii pro republiky a obce. Tato ústava měla za cíl zastavit narůstající napětí mezi různými etnickými skupinami v zemi. Tento pokus však vedl jen k další politické nestabilitě. Ekonomická situace se v této době nadále zhoršovala, což bylo důsledkem mnoha faktorů. Inflace stoupla na dvojciferné hodnoty a Jugoslávie se potýkala s vysokou zadlužeností, která vedla k potížím při splácení zahraničního dluhu a k neschopnosti země investovat do infrastruktury a průmyslu (Pirjevec, 2000)

Po smrti prezidenta Josipa Broz-Tita v roce 1980 se v Jugoslávii začalo postupně projevovat rostoucí etnické napětí a nespokojenost s federálními strukturami země. Tito byl jediným lídrem, který dokázal udržet Jugoslávii pohromadě, a jeho smrt vyvolala vlnu nejistoty a napětí v celé zemi. Kolektivní vedení, které mělo Tita nahradit, se nedokázalo shodnout na společné politice. V roce 1981 vypuklo v Kosovu násilí mezi srbskými silami a albánskými separatisty. Hlavním problémem byla diskriminace albánské menšiny v rámci srbského politického systému a nízká úroveň hospodářského rozvoje regionu, například nedostatek vody a elektrické energie. Byly uzavírány albánské školy, omezovalo se užívání albánského jazyka a byli zatýkáni albánští intelektuálové. Srbsko chtělo mít větší moc v rámci federace a prosazovalo centralizaci moci (Kupka a Perencević, 2003). Tyto události vedly k nespokojenosti ostatních republik, zejména Slovinska a Chorvatska, které chtěly více autonomie a právo na vlastní rozhodování. V roce 1984 se konaly olympijské hry v Sarajevu, které měly ukázat navenek jednotu Jugoslávie, ale v pozadí se projevovaly různé etnické a politické problémy (Pirjevec, 2000).

5 CESTA VYBRANÝCH JUGOSLÁVSKÝCH STÁTŮ K NEZÁVISLOSTI A PŘÍČINY MIGRACE

„Věk migrace“ změnil nejenom svět, ale i většinu tehdejších společností. Většina vysoce rozvinutých zemí a nemálo méně rozvinutých zemí se stalo kulturně mnohem rozmanitějšími, než tomu bylo například o generaci zpět. Národní státy se musely nejednou zamýšlet nad otázkami, které se týkaly reality společenského pluralismu. Faktem je, že ve skutečnosti jen málo moderních států bylo etnicky homogenních. Nicméně např. nacionalismus ukázal v posledních dvou stoletích opak, když se snažil šířit mýty o etnické homogenitě. Ve svých extrémních podobách se dokonce pokusil dosáhnout takové homogenity, že vyháněl menšiny a páchal na lidech genocidu. Odstašujícím případem je podívaná na „etnické čistky“ v troskách bývalé Jugoslávie, které jednoznačně ukazují, že tyto tendence stále existují a mají v povaze čas od času vyplout na povrch, obzvláště pokud jsou podpořeny extrémními vlivy (Castles a Miller, 2003).

Dokud trvala studená válka a v Jugoslávii panovaly obavy ze sovětské invaze, tak držely jugoslávské národy více méně pohromadě, to se však s jejím postupným koncem měnilo. Jihoslovanská jednota a myšlenky socialismu se začaly postupně vytrácet. To vedlo ke zdání, že zde neexistuje mnoho důvodů, proč nadále udržovat národy pohromadě (Rychlík, Mosković a Pelikán, 2020).

V následující části se autor bude věnovat vybraným státům bývalé Jugoslávie ve zvláštní podkapitole a jejich cestě k nezávislosti, která byla doprovázená válečnými konflikty v 90. letech 20. století. S těmito událostmi je neodmyslitelně spojená i migrace, ať už z osobních, ekonomických, sociálních nebo politických důvodů.

5.1 Slovinská cesta k nezávislosti

V letech 1988 až 1989 se ve slovinské části Jugoslávie začaly postupně objevovat případy otevřené kritiky stávajícího režimu a zároveň se začala rozvíjet nová kulturní a politická scéna, která se snažila změnit politický systém a prosadit demokratizaci země. Jedním z nejvýraznějších a nejkontroverznějších témat této doby byla aféra kolem časopisu Mladina. V časopisu vycházely ostře kritické články proti poměrům v Jugoslávské lidové armádě (JLA), která do té doby byla považována za nedotknutelnou jistotu v případě ohrožení jugoslávské celistvosti (Pirjevec, 2000).

Tyto články psal především mladý redaktor Janez Janša, jinak člen vedení Svazu socialistické mládeže Slovinska (*Zveza socialistične mladine Slovenije* – ZSMS), a dokonce kandidát na předsedu této organizace. Tato skutečnost svědčila o stupni rozkladu systému, pokud se její hlavní představitel postavil proti jedné z hlavních opor režimu, kterým v této době armáda nezpochybnitelně byla. Tato armáda, kterou slovinská vláda nebyla schopna pravomocně jakkoliv ovlivnit, se rozhodla Janšu exemplárně potrestat. Byl postaven před vojenský soud a obviněn současně s důstojníkem JLA Ivanem Borštnerem, dvěma dalšími redaktory časopisu Mladina – Davidem Tasičem a Francem Zaverlem – z vyžrazení vojenského tajemství (Hladký, 2010). Publikované dokumenty však vůbec nesouvisely s vojenskými záležitostmi a nemohly nijak ohrozit obranyschopnost státu. Obsah zveřejněných materiálů byl totiž čistě politicky orientovaný. Vyplývalo z nich, že se vrchní velení armády, které bylo po Titově smrti považováno za jakéhosi garanta v případě destabilizace v zemi, rozhodlo opakovaně varovat Svaz komunistů Slovinska (ZKS) před nebezpečím „kontrarevoluce“ ve Slovinsku a naléhalo na slovinské vedení, aby zavčas zakročilo proti obávané opozici. Unikly také informace o možném vojenském zásahu Jugoslávské lidové armády na území Slovinska v případě nespolupráce Slovinska podle stanovených pokynů (Rychlík, Moskovič a Pelikán, 2020).

Ve Slovinsku negativní tendence narůstaly, když proti zatčení oblíbeného novináře Janeze Janši propukly masové protesty a demonstrace. Během této doby byl navíc založen Výbor na obranu Janeze Janši, jehož zakladatelem se stal Janšův přítel Igor Bečvar. Ten dokázal zorganizovat rozsáhlé demonstrace na hlavních lublaňských náměstích, které byly signálem pro „přesun politiky na ulici“. Protesty poté ještě zesílily, když bylo rozhodnuto o tom, že se celý proces s obžalovanými bude konat za zavřenými dveřmi. I díky snahám široké veřejnosti o zproštění viny byly rozsudky vojenského soudu poměrně mírné: Borštner byl odsouzen ke čtyřem letům odnětí svobody, Janša a Zaverl k osmnácti měsícům a Tasič k pěti měsícům. Po následném odvolání Nejvyšší soud v Bělehradě rozsudky ještě částečně zkrátil a ve finále nakonec souhlasil s předčasným propuštěním všech odsouzených (Rychlík, Moskovič a Pelikán, 2020).

Vznikla Rolnická strana a zároveň se formovalo rozsáhlé hnutí za vytvoření sociálně demokratické strany. Bavčarův Výbor na obranu Janeze Janši se fakticky stal politickou stranou a partnerem republikového vedení státu, kterému dokonce určoval některé politické kroky. Delegace výboru navštěvovala některá evropská hlavní města, poté navštěvovala Evropské společenství a Evropský parlament. Tyto kroky neskrývaly svou

separatisticko-nacionalistickou motivaci. Docházelo tak k postupné „tiché kontrarevoluci“, při níž pravicové proudy, nacionalistické a separatistické síly zaujímají své pozice k postupnému osamostatnění a cestě k nezávislosti (Dizdarević, 2002).

Na podzim roku 1989 se opoziční politické strany sjednotily do poměrně široké demokratické a antikomunistické koalice s názvem DEMOS (*Demokratična opozicija Slovenije*), jež sdružovala Slovinský demokratický svaz, Sociálně-demokratický svaz, Slovinskou křesťansko-demokratickou stranu a Slovinský rolnický svaz (fakticky agrární strana), později k nim připojila ještě Liberální strana, Strana zelených a Slovinská živnostenská strana. Během pozdního socialistického období ve Slovinsku žilo přibližně 1,91 milionu lidí (podle údajů z roku 1984) a tento národ se postupně proměnil v typicky západoevropský národ s vysokým podílem městské populace, rozsáhlou inteligencí a silnou střední třídou. Během roku 1990 se DEMOS stal hlavním politickým hnutím ve Slovinsku, usilujícím o úplnou nezávislost. Díky tomu začali Slovinci pociťovat svou sílu natolik, že již nepovažovali Jugoslávii za nezbytnou pro svůj další rozvoj. Navíc se ukázalo, že se na celou zemi řítí etnický konflikt, který by mohl znamenat obrovský chaos a hospodářskou nestabilitu, ba dokonce kompletní rozvrat (Rychlík, Mosković a Pelikán, 2020).

Od 8. do 12. dubna 1990 se ve Slovinsku konaly první svobodné volby od druhé světové války. Občané v nich podle poměrného systému zvolili prezidenta republiky, poslance do všech tří komor parlamentu a předsednictvo. Prezidentem se překvapivě stal se ziskem 58 % hlasů bývalý komunist a Milan Kučan (Rychlík, 2011). Lidé od něj očekávali uplatnění jeho zkušeností s jugoslávským režimem. Většinu v parlamentu (55 %) získalo 7 opozičních stran DEMOSu. Poté se v prosincovém referendu většina hlasujících (88 %) rozhodla pro volbu samostatnosti. Slovinsko vyhlásilo nezávislost 25. června 1991, což vyvolalo okamžitou reakci Jugoslávské lidové armády. Následně proběhlo 10 dnů bojů, které vyřešila až Brionská dohoda, po které se JLA ze slovinského území stáhla. V prosinci toho roku bylo Slovinsko uznáno jako nový stát Německem, až v roce 1992 se začaly přidávat další státy. Zde započala dlouhá cesta směrem do Evropské unie (Pirjevec, 2000).

5.2 Chorvatská válka za nezávislost (1991–1995)

Rozpad jugoslávského uskupení státu na přelomu osmdesátých a devadesátých let je často generalizován jako očekávaný výsledek nepřekonatelného srbsko-chorvatského napětí. Tradiční, především historicky a kulturně podmíněné rozdíly, které doprovázely vyostřené vztahy mezi dvěma nejpočetnějšími národy Jugoslávie se podle podobných interpretací měl

postarat nejen o definitivní krach společné republiky, ale především i o následné krvavé konflikty. Oba tyto národy byly v této době silně ovlivněny nacionalismem, kvůli kterému se jeví jako takřka logické, že celý spor je vyústěním dějinného vývoje, který v kontextu končící studené války a pádu komunismu přisoudil jugoslávské federaci nemilosrdný, ale zcela nevyhnutelný a v mnohých případech až zbytečný osud. Velká část tehdejší chorvatské veřejnosti necítila ještě po většinu přelomového roku 1989 potřebu masové společenské mobilizace, která ve stejné době zaplavila Miloševićovo Srbsko (Rychlík, Mosković a Pelikán, 2020).

Krajně spleť multinacionální poměry v Jugoslávii, které se v případě vzednutí jednoho z nacionalismů zákonitě nedokázaly obejít bez reakcí a následků i u ostatních zde žijících etnik, nakonec rozkolísaly i dosud latentní chorvatskou otázku. Ta však sama o sobě nebyla jen pouhou reakcí na vlnu srbského nacionalismu a politiku Slobodana Miloševiče, kterému se i dnes většinou připisuje výhradní odpovědnost za rozpad jugoslávského státu. Na jaře 1990 v prvních poválečných svobodných volbách triumfovalo Chorvatské demokratické společenství (*Hrvatska demokratska zajednica* – HDZ) v čele s Franjem Tuđmanem, který následně vnesl do chorvatské politiky otevřené projevy nacionální euforie. Podařilo se mu přesvědčit voliče, že právě chorvatská otázka má zcela klíčový význam pro další budoucnost země. Podle jeho tvrzení měla za jugoslávský konflikt odpovědnost výhradně Miloševićova velkosrbská politika, chorvatská strana měla být celou dobu vzájemného střetu v pozici, kdy pouze reagovala na srbskou agresi a následně se jí statečně bránila, avšak tato tvrzení jsou nanejvýš alibistická a velmi pochybná (Rychlík, Mosković a Pelikán, 2020).

Nová elita se snažila upevnit své postavení obsazením významnějších míst ve státní správě svými lidmi, což za daných okolností (v dosavadním chorvatském mocenském systému měli Srbové výrazně „nadstandartní“ pozice – ve Svazu komunistů Chorvatska tvořili 40 procent členů, v policii dokonce dvě třetiny zaměstnanců) nemohlo být vnímáno jinak než jako protisrbské politické čistky. Chorvatští Srbové se v průběhu roku 1990 cítili pobouřeni některými kroky nového vedení země, když je nová ústava postavila na úroveň maďarské a italské menšiny. Jejich politici se spoléhali na podporu Bělehradu a nebyli ochotni k žádným ústupkům. Dne 21. prosince 1990 bylo oznámeno přetvoření sdružení obcí na Srbskou autonomní oblast Krajina. Tento krok vyprovokoval konflikty mezi Srby a chorvatskými ozbrojenými skupinami, které události interpretovaly jako vzpouru proti chorvatské vládě. Během první poloviny roku 1991 napětí dále rostlo a dosavadní občasná incidenty přerostly v květnu ve skutečnou válku. V bojích se angažovaly i oddíly

Jugoslávské lidové armády, které původně od sebe obě bojující strany oddělovaly, ale brzy se otevřeně přidaly na srbskou stranu (Fňukal a Šrubař, 2008).

V důsledku konfliktu se 30. května 1991 Krajina prohlásila za nezávislou část federace s názvem Republika Krajina. Toto vedlo k faktickému rozdělení Chorvatska na dvě země, mezi kterými byl válečný stav. Po vyhlášení nezávislosti se konflikt rozšířil po celém území při hranicích s Bosnou a Srbskem, povstalci obsadili s pomocí jugoslávské armády asi třetinu chorvatského území a 19. prosince 1991 v Kninu vyhlásili plnou nezávislost Republiky Srbské Krajiny (RSK). Na počátku roku 1992 došlo v Chorvatsku ke zklidnění situace – pod nátlakem mezinárodního společenství byla podepsána Mírová dohoda o plánu operací v Jugoslávii mezi OSN, Chorvatskem, Srbskem a veliteli Jugoslávské lidové armády. Tato dohoda stanovila demilitarizaci bojových zón, stažení jednotek JLA a jejich převzetí pod ochranu OSN jako tzv. United Nations Protected Areas (UNPA). Území pod dočasnou ochranou OSN tvořilo 26,1% území Chorvatska a v roce 1991 na něm žilo pouze 11,5 % chorvatského obyvatelstva.

Nicméně mezi lednem a únorem roku 1993 zaútočilo Chorvatsko na RSK a obsadilo strategicky významnou oblast kolem Maslenického mostu, čímž obnovilo suchozemské spojení s Dalmácií, což bylo strategicky i ekonomicky důležité (zejména pro turistický ruch). Tímto krokem ale porušilo dohodu o příměří, avšak mezinárodní protesty nebyly příliš silné. V roce 1995 se Chorvatsko rozhodlo vojensky řešit srbský problém a bez většího odporu obsadilo celé území RSK. Obnovení chorvatské kontroly nad územím bylo provázeno útekem převážné většiny Srbů do Jugoslávie, což byl nepochybně jeden z cílů chorvatského vedení. Chorvatsko získalo zpět všechna svá území, včetně oblasti Sremu, Baranje a Východní Slavonie, až 15. ledna 1998, téměř sedm let po vyhlášení nezávislosti (Fňukal a Šrubař, 2008).

„Cítil jsem velikou osobní nejistotu, ale i tu ekonomickou, protože jsem měl v té době v Chorvatsku svoje podniky, které jsem musel zavřít.“

Rodilý Jugoslávec, který se narodil na území dnešní Makedonie, popisuje svoje obavy z důvodů eskalace celé situace. Na počátku devadesátých let žil na území dnešního Chorvatska, utekl na 9 měsíců do Itálie před válkou, která zasáhla oblast jen 50 kilometrů od jeho místa bydliště a dalších jeho podniků. Po návratu zjistil, že jeho peníze mají mnohem nižší hodnotu kvůli nárůstu inflace v zemi. Pociťoval strach o svůj život z důvodu blížící se války a v roce 1992 se rozhodl emigrovat do České republiky.

5.3 Válka v Bosně a Hercegovině (1992–1995)

Ve dnech 29. února až 1. března 1992 proběhlo v Bosně a Hercegovině referendum o samostatnosti republiky, kterého se zúčastnilo 63,4 % oprávněných voličů, především bosenských muslimů a Chorvatů. Naprostá většina bosenských Srbů se rozhodla referendum bojkotovat (Hladký, 1996). Výsledky referenda odrazily touhu více než poloviny obyvatel státu stát se samostatnou a suverénní republikou, ale zároveň radikálně urychlily proces úplné dezintegrace země. Na základě výsledků referenda vyhlásilo předsednictvo Bosny a Hercegoviny 3. března 1992 státní samostatnost. V reakci na to skupina bosenských Srbů dne 27. března schválila ústavu Republiky srbské v Bosně a Hercegovině, což bylo považováno za definitivní potvrzení vzniku srbského národnostního útvaru na území Bosny a Hercegoviny.

Politická atmosféra v Bosně a Hercegovině se stala velmi chaotickou, napjatou a nepřehlednou, což vyústilo v následujících dnech v tvrdé srážky mezi ozbrojenými skupinami jednotlivých národností na různých místech země. Jugoslávská lidová armáda (JLA) se, podobně jako ve Slovinsku a Chorvatsku, zapojila do bojů na řadě míst, otevřeně podporujíc bosenské Srby (Rychlík, Moskovič a Pelikán, 2020).

Na počátku dubna zaútočila JLA na severovýchodní města Brčko a Bijeljina v Bosně, která ležela na strategické spojnici mezi Bělehradem a nejlidnatějším centrem bosenských Srbů Banja Lukou. Začal se tak realizovat tajný armádní plán prosazovaný skupinou Miloševićovy moci (již několik měsíců úspěšně realizovaný během války v Chorvatsku),

jehož cílem bylo vojensky zajistit všechna území obývaná Srby. Ostré konflikty JLA s polovojenskými skupinami muslimů a bosenských Chorvatů brzy propukly také v hlavním městě Sarajevu a jeho okolí (Hladký, 1996).

V reakci na rychle se zhoršující situaci se dne 6. dubna 1992 před budovou republikového parlamentu v Sarajevu shromáždily desetitisíce lidí všech národností, aby zde protestovaly proti neschopnosti vlády zabránit začínajícím etnickým nepokojům a za udržení míru v republice. Během demonstrace však do davu začali střílet odstřelovači (příslušníci ochranky centrály SDS BaH), čímž byla multietnická Bosna a Hercegovina, která měla oporu zejména ve velkých bosenských městech, symbolicky i fakticky těžce zasažena. Ještě ten večer oznámily orgány EU, že s platností od 7. dubna 1992 mezinárodně uznávají nezávislost Bosny a Hercegoviny v jejich stávajících hranicích (Rychlík, Mosković a Pelikán, 2020).

Toto rozhodnutí, které bylo podporováno jak evropskou, tak americkou diplomacií, mělo za cíl umožnit co nejrychlejší získání statusu samostatného státu pro Bosnu a Hercegovinu. Tímto způsobem se snažilo mezinárodní společenství zajistit ochranu země před násilnými akcemi Jugoslávské lidové armády (JLA). Když byla Bosna a Hercegovina mezinárodně uznána, JLA se na jejím území stala armádou cizího státu, což umožňovalo mezinárodnímu společenství požadovat její odchod. Uznání nezávislosti Bosny a Hercegoviny ze strany EU a USA mělo válce zabránit, avšak ve skutečnosti situaci spíše zhoršilo. V následujícím období obě zneprátelené strany v Bosně a Hercegovině nasadily do boje všechny své síly. Na jaře 1992 propukla v této zemi s více než čtyřmi miliony obyvatel občanská válka, která trvala 44 měsíců. Byl to nejrozsáhlejší ozbrojený konflikt v Evropě od druhé světové války, přičemž zahynulo 100 tisíc lidí a více než dva miliony obyvatel se stali válečnými uprchlíky (Rychlík, Mosković a Pelikán, 2020). Odborná veřejnost, která byla orientovaná na západ, se v názorech na příčiny války v Bosně a Hercegovině a její charakter dělila na dva protichůdné tábory. Někteří tvrdili, že hlavním důvodem konfliktu byla dlouhodobá etnická nenávisť, zatímco jiní zdůrazňovali období mírového soužití mezi jednotlivými národy. Tyto protichůdné názory vedly k různým interpretacím vnitřního charakteru bosenského konfliktu, stupně a rozsahu násilností na lokální úrovni (Pelikán et al., 2016).

Srbové a Chorvaté z Bosny měli tendenci k separatismu hlavně kvůli obavám, které pramenily z historických zkušeností v jihoslovanském prostředí, a strachu ze statusu menšiny v nástupnickém státě. Především srbská elita, ovlivněná vzpomínkami na druhou světovou válku v Bosně, odmítala nechat muslimsko-chorvatskou koalici (61 %

obyvatelstva Bosny a Hercegoviny) ovládat Srby. Rozhodli se vyhnat muslimy a Chorvaty z požadovaných území.

Tento přístup, známý jako etnická čistka, se poprvé objevil v souvislosti s bosenským konfliktem v roce 1992 v článku New York Times. Byla to základní strategie bojujících stran. Hlavním cílem nebylo primárně zabíjení nežádoucích osob (jako v případě genocidy), ale spíše jejich vysídlení z určitého území. V tomto případě šlo o vysídlení určité minoritní etnické skupiny obyvatel dominantním etnikem.

Podle některých západních expertů byly válečné události v Bosně a Hercegovině blíže k genocidě, tedy úmyslnému vyvražďování obyvatel podle etnického klíče. Tento termín používaly i bojující strany v rámci svých rozporů. Mezinárodním tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ICTY) byl ale jako genocida označen pouze masakr ve Srebrenici z července 1995, kde srbské jednotky povraždily 8 tisíc bosňáckých (bosenských muslimů) mužů (Pelikán et al., 2016).

Rozhovor 2 Příběh Patrika (osobní komunikace, 10. 2. 2023)

„Docházelo tam k etnickým čistkám, k vraždám, zabíjení lidí, od malých dětí až po stařenky, děly se tam opravdu hrůzné věci, především zabíjení civilistů. K fanatickým čistkám docházelo hlavně z důvodu náboženství.“

Čech, bývalý voják AČR, popisuje své zážitky na misi v Bosně a Hercegovině, kde součástí jeho práce bylo velení jedné z mnoha jednotek NATO, která hlídala demilitarizovanou hranici mezi muslimskou a pravoslavnou částí. Podle jeho slov se celou situaci prvně snažily uklidnit jednotky OSN, ale ty nemohly stačit, protože stoupající agrese odhalovala etnické čistky slabých a nemohoucích, častokrát neozbrojených civilistů, jež se nebyli schopni efektivně bránit.

5.4 Válka v Kosovu (1997–1999), bombardování Jugoslávie jednotkami NATO

Po uzavření Daytonské dohody byly zrušeny veškeré sankce vůči Jugoslávii, což posílilo pozici srbského vedení jak na domácím, tak na mezinárodním poli. Avšak v důsledku rostoucího napětí v Kosovu v letech 1998 a 1999 ztratil Milošević svou mezinárodní prestiž a země se znovu ocitla v hluboké politické izolaci. Postavení albánské menšiny v této oblasti zůstalo nejisté. Již v letech 1989 a 1990 byly přijaty zásadní změny srbské ústavy, které

omezily práva autonomních oblastí. Jako odpověď na tyto události vyhlásili albánští poslanci místní skupštiny Kosovskou republiku 2. července 1990 jako součást federace. Srbsko tento krok neuznalo a reagovalo rozpuštěním kosovského parlamentu, omezením svobody tisku a prováděním hromadných čistek ve státním aparátu (Fňukal, 2012).

V období mezi lety 1996 až 1997 došlo k výrazným změnám, kdy se v řadách kosovských Albánců začalo prosazovat hnutí, jež považovalo dosavadní taktiku pasivního odporu proti Srbům za zjevně neúspěšnou. Následně se začala uplatňovat ozbrojená forma boje. V čele radikálního křídla stanula Kosovská osvobozenecká armáda (UÇK), která uskutečnila akce individuálního teroru a přitáhla tak pozornost mezinárodních organizací ke kosovské problematice (Girgle, 2006). Srbské vedení reagovalo na bezpečnostní krizi v Kosovu nasazením svých ozbrojených sil, avšak nepodařilo se jim neutralizovat aktivity UÇK. Naopak došlo k další eskalaci napětí, neúspěchy jugoslávských bezpečnostních sil vyvolaly bouřlivé reakce ve světě a během roku 1998 nabralo albánské povstání charakter ozbrojeného konfliktu. Tato situace představovala bezpečnostní riziko pro celý region (Glenny, 2003).

Až na podzim roku 1998 se mezinárodní společenství rozhodlo zesílit své diplomatické úsilí a začalo vyvíjet nátlak na Srbsko, když se začaly objevovat zprávy o represích proti albánskému obyvatelstvu v Kosovu. Americký diplomat Richard Holbrooke zprostředkoval 15. května 1998 schůzku mezi Slobodanem Miloševićem a kosovsko-albánským politickým představitelem Ibrahimem Rugovou (pozdějším prvním prezidentem Kosovské republiky) v Bělehradě. Schůzka však nepřinesla valné výsledky; Rugova byl tímto setkáním spíše oslaben, zatímco Milošević jej využil ke svým propagandistickým cílům. Demonstrací ochoty vést dialog se snažil vyvinout tlak na Spojené státy, od nichž očekával zmírnění sankcí proti Srbsku, a oslabit pozici umírněného Ibrahima Rugovy (Pelikán et al., 2016).

Milošević se mohl snažit přesvědčit Západ o své dobré vůli, avšak jeho důvěryhodnost byla zpochybněna, když obnovil srbské útoky na albánské vesnice v Kosovu krátce po zmíněné schůzce. Jeho hlavním cílem bylo zaútočit na bojovníky z Kosovské osvobozenecké armády, kteří se v těchto vesnicích úmyslně skrývali. V důsledku těchto útoků museli mnozí Albánci opustit své domovy a uchýlit se do hor. Američané poté rozhodli o radikální změně strategie, která spočívala v důležité roli Kontaktní skupiny (složené ze Spojených států, Spojeného království, Francie, Itálie, Německa a Ruska) v kosovském problému; Ruská federace brzdila prosazování efektivních sankcí. USA začaly řešit napjatou situaci prostřednictvím

Severoatlantické aliance a Evropské unie, která na rozdíl od OSN nezrušila své sankce proti Srbsku (Pelikán et al., 2016).

Agresivní boje a úspěchy silné srbské ofenzívy spolu s nálety NATO způsobily v Kosovu humanitární katastrofu. Během spojeneckých náletů na Srbsko dosáhl počet vystěhovaných Albánců v Kosovu až 850 000 lidí, což bylo největší vysídlení civilního obyvatelstva v Evropě od druhé světové války. Po osmasedmdesáti dnech letecké ofenzívy NATO souhlasil jugoslávský prezident Slobodan Milošević 10. června 1999 se stažením přibližně 40 tisíc jugoslávských vojáků z Kosova. Na jejich místo dorazily mezinárodní mírové sbory KFOR, které byly součástí mezinárodní mírové operace NATO v Kosovu (Pelikán et al., 2016).

Správu Kosova řídila od 11. června 1999 „Dočasná správa OSN v Kosovu“ (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UNMIK), která podle prvního nařízení hlavy UNMIK převzala „veškerou zákonodárnou a výkonnou moc v Kosovu“ (Fňukal, 2012, s. 147). Hned od začátku bylo zřejmé, že normalizace situace v provincii a dosažení dohody o vybudování multietnického Kosova se všemi zúčastněnými stranami bude obtížné. Zjevným problémem po skončení války byl nárůst nekontrolovatelného násilí. Od června do prosince 1999 při střelbách a bombových útocích zahynuly stovky lidí, zejména Srbů, kteří byli vystaveni odplatě albánského obyvatelstva. Podle reportáže BBC z 10. prosince 1999 bylo na území Kosova od června do prosince zavražděno 414 Srbů a Albánců, zaznamenáno 153 únosů, 1 258 žhářských útoků; tisíce domů byly zničeny nebo vážně poškozeny (Pelikán et al., 2016).

V jednáních o budoucím definitivním uspořádání trvalo několik let a srbská a albánskokosovská strana se spíše neshodovaly. Po osmi letech mezinárodní správy se albánská strana rozhodla pro jednostranné vyhlášení nezávislosti. Dne 17. února 2008 kosovský parlament deklaraci jednomyslně schválil. Srbská strana tento krok naprosto odmítla a považuje ho za neplatný. Mezinárodní společenství na to reagovalo rozdílně, jelikož většina států zaujala spíše zdrženlivý postoj a mezinárodně-právní uznání nezávislosti Kosovské republiky je dodnes minoritní. Země je tak v podstatě uzavřena mezinárodními organizacím, zejména vstupu do OSN. Vláda navíc nemá pod kontrolou celé území Kosova, hlavně na severu, kde žije významný podíl srbských obyvatel, kteří instituce nového státu ignorují a nadále se řídí pokyny ze Srbska (Fňukal, 2012).

5.5 Makedonie

Makedonie se odhodlala k vystoupení ze zbývající jugoslávské federace až v průběhu roku 1991 na základě referenda, které se uskutečnilo v září téhož roku. Vyhlášení nezávislé Republiky Makedonie dne 8. září 1991 předpokládalo příležitost pro úpravy kolektivní kulturněhistorické identity makedonského národa, kterému by měla odpovídat i idea nového státního zřízení. Země se dočkala poprvé v historii plné nezávislosti, a tak je zřejmé, že se snažila tematicky i institucionálně ovlivnit oblasti politického, kulturního, ale i hospodářského života, v nichž se Makedonie v předchozích desetiletích musela přizpůsobovat jugoslávskému vedení. Vznik nezávislé Makedonské republiky se řadí mezi významnou událost, která byla mezi makedonskou společností vnímána a interpretována jako zásadní milník fakticky naplněného národního a kulturního sebeurčení. Výsledek referenda, ve kterém se 95,26 % hlasujících vyslovilo pro vznik samostatného makedonského státu, potvrdilo tento symbolický rozměr zakončení národního hnutí (Rychlík, Mosković a Pelikán, 2020).

Makedonie se dlouhodobě potýkala s problémy na svém území, zejména v souvislosti s postavením albánské menšiny. Na rozdíl od situace v Kosovu, makedonští Albánci během existence SFRJ neměli územní autonomii ani statut konstitutivního národa, což vedlo k chladným vztahům mezi Makedonci a Albánci, hlavně kvůli kulturním rozdílům. V turbulentních letech 1990-1991 začaly většina albánských politických stran požadovat nejen záruky svých menšinových práv, ale také správní autonomii severozápadní části země. Nejradikálnější názory dokonce navrhovaly federalizaci celé Makedonie. V následujících letech došlo k určité stabilizaci situace, kdy albánské strany byly součástí několika makedonských vlád (Fňukal a Šrubař, 2008).

V průběhu roku 2000 začali bojovníci z rozpuštěné Kosovské osvobozené armády (UÇK) provádět akce na makedonském území, které se mezi květnem a červnem 2001 vyvinuly v menší konflikt spojený s uprchlickou krizí (Rosůlek, 2008). V červenci bylo dosaženo příměří a následně se podařilo uzavřít takzvanou Ochridskou dohodu mezi makedonskými a albánskými politickými stranami díky mezinárodní pomoci. Tato dohoda měla za cíl zlepšit právní postavení albánské menšiny a jejím součástí byla také podmínka odzbrojení povstalců vojenskými silami NATO (Fňukal a Šrubař, 2008).

Tabulka 1 Makedonie – hlavní uprchlické vlny

národnost	počet	období	oblast v Makedonii	cílová země
uprchlíci				
Makedonci, Albánci	90 tisíc	květen 2001	oblasti bojů	Srbsko/Kosovo
vnitřně vysídlené osoby				
Albánci	70 tisíc	květen 2001	Většinově makedonské oblasti, hlavně Bitola	Severozápad Makedonie
Makedonci			Oblasti aktivit Národně osvobozené armády	Většinově makedonské oblasti

Zdroj: UNHCR in Fňukal, Šrubař, 2008, vlastní zpracování

V případě Republiky Makedonie nebyly nucené migrace z bývalých jugoslávských států tak významné; pro Makedonii byla důležitější ekonomická migrace. Albánští Makedonci hledali pracovní příležitosti především v rozvinutých evropských zemích, jako jsou Německo, Švýcarsko a Rakousko. Na druhou stranu, makedonská populace se zaměřovala zejména na Srbsko a v menší míře také na zámořské destinace, jako jsou USA, Kanada nebo Austrálie (Fňukal a Šrubař, 2008).

6 MIGRACE ZE STÁTŮ BÝVALÉ JUGOSLÁVIE V ČÍSLECH

Autor v následující kapitole uvádí migrační toky v tabulkách. Ty měly několik podob, protože se zde vyskytovala migrace osob v rámci států bývalé Jugoslávie, ale i ta směřující mimo území Balkánu. Poté autor popíše migrační toky vedoucí do střední a západní Evropy, které opět doplní daty. Poslední část kapitoly se bude týkat výhradně České republiky, která byla pro některé migranty ze států bývalé Jugoslávie spíše přestupní stanicí, ale určitý počet balkánských obyvatel zde našel i permanentní útočiště.

6.1 Nucená migrace a toky uprchlíků na počátku 90. let

Do října roku 1992 bylo 2,5 milionu lidí z bývalé Jugoslávie nuceno opustit své domovy, což představuje v té době téměř 20 % z celkového počtu dvanácti milionů uprchlíků a vysídlených osob na celém světě. V srpnu 1992 bylo v hranicích bývalé Jugoslávie 1 979 476 uprchlíků a vysídlených osob, což tvoří 8,4 % z celkového počtu obyvatel bývalé Jugoslávie (podle sčítání lidu v dubnu 1991 měla Jugoslávie oficiálně 23 473 000 obyvatel). Nejvíce vysídlených osob bylo v Bosně a Hercegovině, zatímco Chorvatsko mělo nejvyšší počet uprchlíků (Tabulka 2) (Meznaric a Zlatkovic, 1993).

Tabulka 2 Uprchlíci v bývalé Jugoslávii (září 1992)

Lokace	Osoby z Chorvatska	Osoby z Bosny a Hercegoviny	Celkem	% z celkové populace
Chorvatsko	271 798	335 985	638 109	13,4
Oblasti pod ochranou UN	87 000	0	87 000	–
Srbsko	162 337	252 130	414 467	4,3
Bosna a Hercegovina	93 000	588 000	681 000	15,6
Černá Hora	6 743	50 857	57 600	9,3
Slovinsko	1 000	69 000	70 000	4,3
Makedonie	2 500	28 800	31 300	3,5
Celkem	623 378	1 323 722	1 979 476 *	
*Zahrnuje 30 326 uprchlíků ze Srbska (Vojvodina: 18 540; Kosovo: 11 786)				

Zdroj: UNHCR, Public Information Unit, Zagreb, Září 1992; Census 1991, Republic of Croatia, doc. 810, Zagreb 1991 in Meznaric, Zlatkovic, 1993, vlastní zpracování

UNHCR navíc v srpnu 1992 odhadovalo, že v evropských zemích je přibližně 541 500 uprchlíků z bývalé Jugoslávie: 275 000 v Německu (52 %); 60 000 v Maďarsku (11 %); 50 000 v Rakousku (9,2 %). Ženy a děti tvořily většinu uprchlíků a vysídlených osob. V Chorvatsku (částečné záznamy, srpen 1992) tvořily ženy všech věkových kategorií 58,8 % vysídlených osob; většině z nich (39,8 %) bylo mezi osmnácti a padesáti lety (Meznaric a Zlatkovic, 1993).

6.2 Nucená migrace do západní Evropy

Postupný přechod od odhadu velikosti migračního salda až ke kompletní rekonstrukci různých toků charakterizujících jednotlivé země za posledních 15 let se zdá být poměrně obtížným úkolem. V řadě případů se totiž měření balkánské migrace zdá být nedostatečné, nepřesné nebo i zcela chybějící. Pokud však hovoříme o počtu vysídlených osob přechodně žijících v zemi bývalé Jugoslávie a o počtu občanů balkánských zemí s bydlištěm v zemích západní Evropy, tak k určení některých důležitých charakteristik hlavních migračních toků daného období lze použít následující dvě tabulky, které se pokusí přehledně migrační toky nastínit (Bonizafi a Mamolo, 2004).

Uprchlíci, pokud jde o ty, kteří zůstali v hranicích bývalé socialistické Jugoslávie, se přesunuli z Chorvatska a Bosny do Jugoslávie a z Bosny do Chorvatska (viz Tabulka 3). Dostupná data, navzdory všem omezením, ukazují tři migrační proudy. Hodnoty dosáhly 287 000 lidí v roce 1993 pro bosenské uprchlíky do Chorvatska, 349 000 v roce 1992 pro Bosňany ubytované v Jugoslávii a 299 000 pro nucenou migraci z Chorvatska do Svazové republiky Jugoslávie v roce 1999. Celkově se data řídí trendy konfliktů a odráží trvání určitých situací stále ještě daleko od uspokojivého řešení, zejména s ohledem na chorvatské a bosenské Srby uprchlé v Srbsku a Černé Hoře. Nižší čísla v pozdějších letech jsou dána poklesem osob, které se buďto navrátily zpět do země původu nebo získaly občanství v jiné zemi. Přestože se čísla zdají být v určitých letech poměrně vysoká, tak údaje uvedené v Tabulce 3 pouze částečně odrážejí intenzitu nucených migrací v bývalé Jugoslávii.

K těmto číslům bychom měli připočítat vnitřně vysídlené osoby a toky směřující za hranice bývalé Jugoslávie. Tyto toky byly zvláště silné během nejvíce vyostřených fází konfliktů a zastavily se až poté, kdy většina hostitelských zemí výrazně omezila vstupy pro žadatele o azyl. Například počet vnitřně vysídlených osob ke konci roku 2002 dosáhl 367 000 v Bosně a 262 000 v Srbsku a Černé Hoře, ke kterým bychom měli připočítat dalších 85 000 lidí pod ochranou UNHCR v Kosovu. Mezi lety 1992 a 2002 překročil celkový počet

podaných žádostí o azyl v průmyslových zemích jeden milion, z nichž 850 000 osob bylo původem z dnešní Federace Srbska a Černé Hory a 194 000 osob pocházelo z Bosny a Hercegoviny (UNHCR, 2003).

Tabulka 3 Uprchlíci v zemích bývalé Jugoslávie podle země původu a azylu (1992–2002). Absolutní hodnoty v tisících

Země původu	Země azylu	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Bosna a Hercegovina	Chorvatsko	–	287,0	183,6	193,5	158,7	68,3	28,7	25,0	20,9	20,4	7,7
	TFYR Makedonie	–	28,7	12,8	9,0	5,1	3,5	0,8	0,2	0,2	0,1	–
	Slovinsko	72,4	44,3	29,2	18,8	8,3	4,6	3,5	3,1	2,8	2,4	–
	FR Jugoslávie (Svazová republika Jugoslávie)	349,3	200,9	98,2	84,7	250,7	241,4	200,9	198,2	190,0	143,1	121,4
Chorvatsko	Bosna a Hercegovina	–	–	–	–	–	40,0	30,0	39,6	24,9	23,6	22,1
	FR Jugoslávie (Svazová republika Jugoslávie)	166,9	147,8	72,1	232,7	297,1	293,2	296,6	298,5	289,9	245,3	228,7
TFYR Makedonie	FR Jugoslávie (Svazová republika Jugoslávie)	–	1,9	0,2	0,2	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	11,3	3,6
Slovinsko	FR Jugoslávie (Svazová republika Jugoslávie)	–	28,4	14,8	12,8	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	0,7	–
FR Jugoslávie (Svazová republika Jugoslávie)	Albánie	3,0	3,0	3,0	4,0	4,0	0,0	22,3	3,9	0,5	0,3	–
	Bosna a Hercegovina	–	–	–	–	–	–	10,0	26,1	13,3	9,1	6,0
	Chorvatsko	–	–	–	5,1	6,7	0,5	0,4	3,4	1,5	1,4	–
	TFYR Makedonie	–	–	–	–	–	–	0,9	21,0	8,9	4,3	2,8

Zdroj: UNHCR (2002, 2003), vlastní zpracování¹

Z Tabulky 4 je patrné, že od počátku 90. let 20. století byl počet imigrantů pocházejících z Balkánu žijících v zemích západní Evropy obzvláště vysoký v Německu a Švýcarsku. Zahrnujeme mezi ně téměř výlučně imigranty s jugoslávským pasem. Pro srovnání bylo do tabulky zahrnuto také Dánsko a Švédsko, u kterých byly zaznamenané statistické údaje podstatně nižší. V roce 1991 dosáhl celkový počet jugoslávských migrantů zaokrouhleně 663 000 lidí v Německu a 141 000 ve Švýcarsku. V roce 1996 můžeme vidět celkový nárůst

¹ – zdroj neuvádí

počtu imigrantů i v Dánsku a Švédsku, ale ty byly oproti nárůstům ve Švýcarsku nebo Německu stále podstatně nižší. V Německu přesáhli cizinci z vybraných balkánských zemí v roce 1996 1,3 milionu lidí, v roce 2001 můžeme poté sledovat mírný pokles na zhruba 1,1 milionu lidí, což je oproti jiným destinacím stále bezkonkurenčně nejvyšší číslo. V roce 2001 ve Švýcarsku žilo celkem zhruba 350 000 obyvatel z balkánských zemí a tvořili tak celou čtvrtinu veškeré zahraniční populace na jeho území. Dále si lze všimnout poměrně vysokých čísel u Bosny v roce 1996 nebo mírný nárůst u Makedonie v roce 2001, které reflektují migrace vzniklé ozbrojenými konflikty.

Tabulka 4 Stav zahraničního obyvatelstva z vybraných balkánských zemí v některých evropských zemích k 1. lednu. Absolutní hodnoty v tisících

Země původu	Země trvalého pobytu											
	Dánsko			Německo			Švédsko			Švýcarsko		
	1991	1996	2001	1991	1996	2001	1991	1996	2000	1991	1996	2001
Albánie	–	–	0,1	..	10,5	11,8	–	0,1	0,2	–	0,6	1,1
FR Jugoslávie (Svazová republika Jugoslávie)	10,0	11,1	12,8	662,7	797,8	662,5	41,1	38,4	22,7	141,4	186,0	196,4
Slovinsko	..	–	–	..	17,3	18,8	..	0,4	0,6	..	3,2	2,8
Chorvatsko	..	0,4	0,5	..	185,1	216,8	..	3,8	7,2	..	42,6	43,9
Bosna a Hercegovina	..	16,2	20,2	..	316,0	156,3	..	53,9	34,2	..	24,7	45,1
TFYR Makedonie	..	0,4	1,5	..	34,0	51,8	..	0,9	1,8	..	39,5	56,1
Celkem	10,0	28,1	35,1	662,7	1360,7	1118,0	41,1	97,5	66,7	141,4	296,6	345,4

Zdroj: Bonizafi, Mamolo, 2004, vlastní zpracování²

6.3 Migrace do České republiky

6.3.1 Stručná historie propojení obou států

Vývoj obou socialistických republik po roce 1945 byl značně odlišný. J. B. Tito, který byl stalinismem spíše inspirován než mu zcela podřízen, se snažil Stalina konfrontovat a demonstrovat svou nezávislost na východním politickém poli. V Jugoslávii žila relativně početná česká a slovenská menšina, především ve Slavonii v oblasti Daruvaru (Češi) a ve Vojvodině (Slováci). Po skončení druhé světové války se mnoho krajanů rozhodlo vrátit do svých domovských zemí. Podle posledního sčítání lidu v roce 1991 žilo na území Jugoslávie

² .. data nejsou dostupná, – zdroj neuvádí

asi 35 000 Čechů a 60 000 Slováků – respektive jedinců hlásících se k těmto národnostem (Otčenášek, 2001).

Po vypuknutí válečných konfliktů, které nabyly charakteru dlouhotrvajícího a mimořádně krutého etnického konfliktu (1991 Slovinsko, Chorvatsko; 1992 Bosna a Hercegovina; 1999 Kosovo; 2001 Makedonie), se část obyvatel hlásících k české či slovenské národnosti rozhodla dočasně nebo trvale přestěhovat do ČR či SR. První období, kdy se na našem území začali usazovat Chorvaté, Srbové či Makedonci (nejmenší počet), lze datovat od konce šedesátých a průběhu sedmdesátých let dvacátého století. Některé jugoslávské firmy se zapojily do výstavby průmyslových podniků v Československu, což vedlo k příchodu dělníků a techniků z Jugoslávie. Na základě dohod mezi ČSSR a SFRJ například v roce 1974 přišlo pracovat 6 500 jugoslávských pracovníků. Existovaly případy, kdy se někteří z nich rozhodli využít pobytu k nalezení partnerky a následnému usazení se v Československu, zatímco jiní se s rodinou vrátili zpět do Jugoslávie (Otčenášek, 2001).

Na našem území převládali především lidé pocházející z chudších oblastí (např. chorvatského vnitrozemí, Bosny, jižního Srbska atd.). Tyto osoby očekávaly, že pobyt v Československu jim přinese výrazné zlepšení životních podmínek (v jejich zemích původu se vyskytovaly případy vícegeneračních rodin žijících ve společných prostorech), především po materiální stránce. Československá strana vnímala občany SFRJ jako velmi pracovité, což lze pochopit vzhledem k tehdejší vysoké nezaměstnanosti a postupně klesajícím pracovním příležitostem v SRN. Výrazným benefitem pro pracovní migranty bylo také včasné vyplácení mezd v plné výši, s čímž měly jugoslávské firmy někdy potíže, když vyplácely jen část platů s odloženým doplatkem (Otčenášek, 2001).

6.3.2 Česká zahraniční politika po roce 1990

Před sametovou revolucí v roce 1989 se státní zahraniční politika naší země výrazně odlišovala od politik zemí západní Evropy. Tento stav se však s nástupem 90. let 20. století radikálně změnil. Mezinárodní migrace, která byla do té doby potlačována, začala prudce narůstat a území nově vzniklé České republiky se začalo aktivně zapojovat do migračních procesů. Během devadesátých let prošla Česká republika transformací, kdy se postupně proměnila ze země s převážně migračním zdrojem na tranzitní či cílovou destinaci (Fňukal & Šrubař, 2008).

Tato proměna byla součástí širšího kontextu nárazníkové zóny oddělující západní Evropu od její východní části. Migrace do České republiky od roku 1990 prošla mnoha změnami,

ovlivněnými zejména rozdělením Československa a pozdějším vstupem ČR do Evropské unie. V letech 1990–1992 probíhaly politické reformy a ekonomická transformace, během nichž se začaly formovat nové migrační mechanismy. Přesto byla imigrace v této době relativně nízká a počet dlouhodobě či trvale pobývajících cizinců v České republice byl velmi omezený.

V období 1993–1996 Česká republika úspěšně dokončila ekonomickou transformaci a stala se lídrem ve srovnání s ostatními zeměmi střední a východní Evropy z hlediska ekonomických parametrů. Během tohoto období došlo k významnému přílivu zejména ekonomických imigrantů. V letech 1997–1999 však zaznamenala Česká republika ekonomickou nerovnováhu, která vedla ke zhoršení makroekonomických ukazatelů navzdory pokračujícím transformačním procesům. Počet nových imigrantů se snížil a tempo růstu počtu cizinců výrazně zpomalilo.

Od roku 2000 docházelo k postupnému ekonomickému oživení, avšak státní instituce začaly věnovat více pozornosti mezinárodním migračním problémům a přijímaly nové migrační zákony a novely, jež zpříšňovaly migrační politiku. Počet cizinců na území České republiky sice rostl rychleji než v předchozím období, avšak tempo růstu bylo pomalejší než v období 1993–1996 (Fňukal & Šrubař, 2008).

Dalším významným zlomem byl rok 2001, kdy došlo k řadě metodických změn. Do bilancí obyvatelstva Českého statistického úřadu byli zahrnuti cizinci s vízem na dobu delší než 90 dnů. Do té doby se migrační saldo ČR týkalo pouze těch migrantů, u kterých došlo ke změně místa trvalého pobytu. Drobné úpravy byly provedeny v roce 2004 v souvislosti se vstupem ČR do EU. V současné době lze velmi zjednodušeně rozlišit kategorie pobytu cizinců na území ČR:

1. Občané EU a jejich rodinní příslušníci:
 - 1.1. zaregistrovaní bez dočasného nebo trvalého povolení k pobytu,
 - 1.2. s dočasným povolením k pobytu (víceméně ve formě registrace),
 - 1.3. s trvalým povolením k pobytu.
2. Cizinci z třetích zemí;
 - 2.1. s krátkodobými vízy (do 90 dnů),
 - 2.2. s vízy na dobu přesahující 90 dnů (platné 1 rok, nelze prodloužit),
 - 2.3. s povolením k dlouhodobému pobytu (následujícím vízům na dobu přesahující 90 dnů platným 1 rok, lze prodloužit),

2.4. s trvalým povolením k pobytu (obvykle vydávaným po 5 letech pobytu, v některých případech po 2,5 nebo 4 letech).

3. Cizinci, kteří získali azyl/mezinárodní ochranu.

4. Zaregistrovaní žadatelé o azyl/mezinárodní ochranu (Drbohlav et al. 2009).

Podle Českého statistického úřadu žilo v roce 2006 na území České republiky 321 tisíc cizinců, což představovalo 3,2 procenta z celkového počtu obyvatel. V souvislosti s novou imigrační politikou České republiky a skutečností, že část cizinců se dlouhodobě nebo trvale usadila na českém území, byla česká společnost koncem devadesátých let nucena řešit otázky týkající se právního postavení cizinců a vytvářet adekvátní podmínky pro jejich integraci. Ministerstvo vnitra ČR připravilo dva zásadní strategické dokumenty, které byly schváleny vládou České republiky. Tyto dokumenty, nazvané Zásady koncepce integrace cizinců na území ČR a Koncepce integrace cizinců na území ČR, měly za cíl nalézt efektivní řešení a stanovit směrnice pro politiku integrace cizinců, což vedlo k podpoře rozvoje vzájemných vztahů mezi jednotlivými komunitami. Součástí těchto dokumentů byla také opatření zaměřená na podporu praktické integrace cizinců (Fňukal & Šrubař, 2008).

6.3.3 Cizinci v České republice

V českém kontextu bylo možné pozorovat mezi přistěhovalci z bývalých jugoslávských zemí určité rozdělení na ty, kteří pocházeli z urbanizovaných oblastí, a na ty, jejichž původ byl spjat s venkovským prostředím. Avšak oproti situaci v některých jiných zemích nebylo toto rozdělení striktně etnické či regionální. Tento fenomén mohl být ovlivněn poměrně nízkým počtem těchto migrantů, přičemž klíčovou roli hrál faktor doby příjezdu jednotlivců. Vyjma několika marginálních organizací se na českém území prakticky neprosazují otevřené nacionalistické uskupení (Daniel, 2013).

Následující podkapitola reflektuje přehled žijících cizinců na našem území od poloviny 90. let 20. století až do roku 2006. Slouží především k sestavení tabulky, do které budou zahrnuta konkrétní data podle Českého statistického úřadu z vybraných let a území, jež byly součástí bývalé Jugoslávie.

Tabulka 5 Vývoj počtu usazených občanů následnických států bývalé Jugoslávie v ČR v letech 1994–2006

Státní občanství	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006
Cizinci v ČR, celkem	104 343	199 152	220 187	200 951	231 608	254 294	321 456
Albánie	57	72	134	121	150	175	208
Bosna a Hercegovina	720	956	1 402	1550	1602	1716	1727
Černá Hora	4
Chorvatsko	988	1 999	2 076	1 948	1 828	2 031	2 225
Jugoslávie (zahrnuta i Makedonie)	4 026	5007	3 894	3 680	3 204
Slovensko	106	186	185	158	163	172	192
Srbsko a Černá Hora	140	3 436	3 830

Zdroj: Český statistický úřad, 2021, vlastní zpracování³

Několik faktorů, jako jsou pracovní migrace v socialistické epoše, zánik starého vízového systému, rodinné vztahy a nově se objevující ekonomické možnosti, mělo jistý dopad na charakter a rozsah přistěhovalectví ze zahraničí. Kromě vnějších tlaků na imigraci existovaly i vnitřní tlaky spojené s potřebou podnikatelů po levném pracovním trhu. Státní úsilí o regulaci a řízení migračních procesů začalo postupem času ovlivňovat jejich dynamiku (Baršová a Barša, 2005).

V roce 2006 činil podíl osob pocházejících ze zemí bývalé Jugoslávie v České republice pouhých 2,9 % z celkového počtu cizinců. Tento podíl nepatrně stoupá a představuje menšinovou část celkové migrace v ČR. Na rozdíl od tradičních cílových zemí, jako je Německo, neexistuje výrazný vztah mezi počtem osob a intenzitou nucených migrací v exjugoslávském regionu.

Ve druhé polovině devadesátých let přišel na území České republiky větší počet obyvatel, především z Jugoslávie a Makedonie. Z nich pravděpodobně až polovina měla albánský původ. Jejich emigrace byla spjata s tehdejším bezvízovým režimem s Makedonií (do roku 1998) a nebyla primárně spojována s válkou. Často šlo o osoby, které považovaly ČR za tranzitní zemi na cestě do více uzavřeného Německa a Švýcarska. ČR přijala větší počet

občanů Bosny a Hercegoviny z humanitních důvodů a v roce 1999 dočasně přijala 1 000 uprchlíků z Kosova na základě dohodnutých kvót (Fňukal a Šrubář, 2008).

Z celkových čísel lze jen těžko vydělit například Chorvaty z Bosny a Hercegoviny, Srby z Chorvatska apod., jelikož je celá migrační situace mnohdy nepřehledná a své způsobily i případy nelegální migrace, které v bakalářské práci nejsou zahrnuty. Výše uvedené číselné údaje slouží spíše pro srovnání s dalšími evropskými státy, kde byla migrace podstatně vyšší než na našem území.

ZÁVĚR

Je nutné poukázat na skutečnost, že území bývalé Jugoslávie je již od první poloviny 20. století vykreslováno jako místo, kde se konflikty vyskytovaly poměrně často, především ty válečné. Důsledky první a druhé světové války zapříčinily samotný odklad vzniku tohoto státního uskupení. Po dvacetiletém období bratrství a hospodářského růstu, které umožnilo pokrok správným směrem, se v pozadí začaly tvořit ohniska etnických konfliktů, naznačující hlavní problém, který by mohl narušit celistvost země. Většina zdrojů souhlasí s tím, že klíčovým momentem byl rok 1980 a úmrtí Josipa Tita, jenž byl většinou obyvatelstva považován za jedinou autoritu schopnou udržet národy pohromadě – což se později potvrdilo.

V letech 1991-2001 probíhaly v rámci území bývalé Jugoslávie migrace, které byly z velké části nucené a souvisely s válečnými konflikty doprovázenými masovým porušováním lidských práv. Kromě toho byla součástí vnějších migrací i silná ekonomická motivace, kterou vyvolala válka a která vedla k hospodářskému rozvratu a celkovému úpadku. Hlavním směrem těchto migračních toků byly země, kde již existovaly jihoslovanské a kosovské komunity. Migrující skupiny ovlivnily postoje veřejnosti v cílových zemích, zejména během konfliktu, kdy byli Srbové považováni za hlavní kolektivní viníky války. Aby se předešlo trvalému usídlení uprchlíků, musely cílové a potenciálně cílové země vytvořit strategii pro jejich přijetí, která spočívala v přísném časovém omezení pobytu přistěhovalců (statut dočasné ochrany) (Fňukal, Šrubař a Toušek, 2007).

V letech 1991–2001 probíhaly v rámci území bývalé Jugoslávie migrace, které byly z velké části nucené a souvisely s válečnými konflikty doprovázenými masovým porušováním lidských práv. Kromě toho byla součástí vnějších migrací i silná ekonomická motivace, kterou vyvolala válka a která vedla k hospodářskému rozvratu a celkovému úpadku. Hlavním směrem těchto migračních toků byly země, kde již existovaly jihoslovanské a kosovské komunity. Migrující skupiny ovlivnily postoje veřejnosti v cílových zemích, zejména během konfliktu, kdy byli Srbové považováni za hlavní kolektivní viníky války. Aby se předešlo trvalému usídlení uprchlíků, musely cílové a potenciálně cílové země vytvořit strategii pro jejich přijetí, která spočívala v přísném časovém omezení pobytu přistěhovalců – statut dočasné ochrany (Fňukal, Šrubař a Toušek, 2007).

Česká republika v evropském migračním systému během 90. let 20. století sloužila pro imigranty z post jugoslávských zemí spíše jako země tranzitní nebo dočasně přechodná. Jen

poměrně malá část se zde usadila dlouhodobě nebo trvale, i když zde existují i tyto případy (v řádech tisíců). V říjnu 1992 Česká republika zavedla opatření na podporu obětí konfliktu v bývalé Jugoslávii, což vedlo k otevření hranic pro určitý počet uprchlíků. Původně měly právo na status uprchlíka jen nezletilé osoby a jejich doprovod, avšak později bylo toto omezení rozšířeno a zahrnovalo i uprchlíky z Bosny a Hercegoviny (Daniel, 2013).

Skutečnosti, že byla naše země spíše přechodná, napovídají i zjištěná data z ČSÚ, která autor porovnával s daty z jiných evropských zemí. Ta jednoznačně ukázala obrovské rozdíly v celkovém objemu přistěhovalců. Odpovědí na první výzkumnou otázku tedy není konkrétní číselný údaj, ale spíše hrubý odhad. Zatímco v České republice byl celkový objem cizinců z bývalých jugoslávských zemí v řádech tisíců, tak v ostatních zemích byly čísla podstatně vyšší. Například v Dánsku byl tento počet skoro desetkrát vyšší, a to je v porovnání s ostatními evropskými státy, které jsou zmíněné v tabulce 4, stále velmi nízké číslo. Pokud bychom měli porovnávat například Českou republiku s Německem v roce 1996, dojdeme k závěru, že migranti ve většině upřednostňovali jako cílovou zemi naše západní sousedy, ke kterým jich přišlo přes milion více.

Deset let později byl na našem území počet cizinců s jugoslávským pasem poměrně nízký (pouze 2,6 % z celkového počtu cizinců), zejména ve srovnání s ostatními menšinami. Tento fakt by nám měl spolehlivě odpovědět na druhou výzkumnou otázku. Bylo takřka nemožné najít naprosto přesný počet přistěhovalců na našem území, protože když autor práce sbíral data do tabulek, tak narazil v mnohých případech na odlišné číselné údaje. To jen potvrzuje fakt, jak byla celá situace spojená s válkou nepřehledná. Obtížné také bylo přesně rozdělit imigranty podle země jejich původu, jelikož podstatná část z nich stále žila s jugoslávským pasem nebo měla více občanství.

LITERATURA

AMNESTY INTERNATIONAL. *Www.amnesty.cz* [online]. Praha: AMNESTY INTERNATIONAL Česká republika, 2023, 2023 [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://www.amnesty.cz/migrace/terminologie>

BARŠOVÁ, Andrea a Pavel BARŠA. *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005. ISBN 80-210-3875-6.

BONIFAZI, Corrado a Marija MAMOLO. *Past and Current Trends of Balkan Migrations. Espace, Populations, Societies*. Roma, Itálie: Istituto di Ricerche sulla Popolazione e le Politiche, 2004, 519-531.

CASTLES, Stephen a Mark J. MILLER. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Reprinted 5 times, Third edition 2003. New York: Palgrave Macmillan, 2003. ISBN 0-333-94879-3.

COLSON, Elizabeth. *Forced migration and the anthropological response*. *Journal of refugee studies*, 2003, 16.1: 1-18.

ČEPELKA, Čestmír. 2006. „Pojem a vývoj institutů azylu a uprchlictví v mezinárodním právu.“ In: *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. Eds. Pavel Šturma, Věra Hanousková. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 10–23.

ČSÚ: R04 Cizinci v ČR podle státního občanství v letech 1994–2021 (k 31.12.) [online]. Praha, 2021 [cit. 2023-03-28]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu

DANIEL, Ondřej. *Bigbít nebo turbofolk: představy migrantů z bývalé Jugoslávie*. Praha: AntropoWeb, 2013. AntropoEdice. ISBN 978-80-905098-5-6.

DIZDAREVIĆ, Raif. *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie: svědectví*. Praha: Vašut nakladatelství, 2002. ISBN 80-7236-171-6.

DRBOHLAV, Dušan, Lenka LACHMANOVÁ-MEDOVÁ, Zdeněk ČERMÁK, Eva JANSKÁ, Dita ČERMÁKOVÁ a Dagmara DZÚROVÁ. *The Czech Republic: on its way from emigration to immigration country* [online]. Prague, 2009 [cit. 2023-04-03]. Working Papers. IDEA.

- DRBOHLAV, Dušan; UHEREK, Zdeněk. Reflexe migračních teorií. Geografie–Sborník České geografické společnosti, 2007, 112.2: 125-141.
- DRBOHLAV, Dušan. Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme? Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-039-1.
- FŇUKAL, Miloš, Michal ŠRUBAŘ a Václav TOUŠEK. Dopady migrací ze zemí bývalé Jugoslávie do ostatních evropských zemí: Impacts of Migrations from the States of Former Yugoslavia into Other European Countries. Olomouc, 2007. Výzkumný projekt RM 02/25/05. Katedra geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.
- FŇUKAL, Miloš a Michal ŠRUBAŘ. Nucené migrace vyvolané rozpadem Jugoslávie a jejich dopad na migrační politiku vybraných evropských zemí (1991–2006). Praha, Brno, 2008. Historická studie. Historický ústav AV.
- FŇUKAL, Miloš. *Teritoriální politická organizace Západního Balkánu s důrazem na vývoj ve 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. Geographia Moravica. ISBN 978-80-244-3251-9.
- GIRGLE, Patrik. Kosovo. Praha: Libri, 2006. Stručná historie států. ISBN 80-7277-330-5.
- GLENNY, Misha. Balkán: 1804-1999: nacionalismus, válka a velmoci. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7257-976-2.
- HENIG, David. Migrace. 2007.
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
- HLADKÝ, Ladislav. Bosna a Hercegovina: historie nešťastné země. Brno: Doplněk, 1996. Studijní texty (Doplněk). ISBN 80-85765-61-6.
- HLADKÝ, Ladislav. Slovinsko. Praha: Libri, 2010. Stručná historie států. ISBN 978-80-7277-463-0.
- JÍLEK, Dalibor. Dočasné útočiště. Časopis pro právní vědu a praxi, 1994, 2.6: 48-63.
- KOSAŘ, David. *Nestátní subjekty v definici uprchlíka*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6463-8.

- KOUDELKA, Josef. *Imigrace a liberalismus: dopady migrace, teorie a možná řešení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2018. Politologická řada. ISBN 978-80-7325-454-4.
- KUPKA, Jiří Svetozar a Milan PERENČEVIĆ. *Balkánský sud prachu*. Český Těšín: Agave, 2003. Zapomenuté války. ISBN 80-861-6076-9.
- KUŠNIRÁKOVÁ, T., ČIŽINSKÝ, P. (2011): Twenty Years of Czech Migration Policy: Liberal, Restrictive or Something Different? *Geografie*, 116, No. 4, pp. 497–517.
- LEE, Everett S. A theory of migration. *Demography*, 1966, 3: 47-57.
- MASSEY, D. S. (1988): Economic Development and International Migration in Comparative Perspective. *Population and Development Review*, 14, pp. 383-413
- MASSEY, D. S. (1990): Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. *Population Index*, 56, No. 1, pp. 3-26.
- MEZNARIC, Silva a Jelena ZLATKOVIC. Forced Migration and Refugee Flows in Croatia, Slovenia and Bosnia-Herzegovina: Early Warning, Beginning and Current State of Flows. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*. 1993, 12(7), 3-5.
- J. OTČENÁŠEK, *Imigranti z vybraných zemí bývalé Jugoslávie (po roce 1991) – Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci, výzkumná zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, 08/2000: http://www.cizinci.cz/files/clanky/128/imigranti_byvale_Jugoslavie.pdf (3.4.2023)*
- PELIKÁN, Jan, Tomáš CHROBÁK, Jan RYCHLÍK, Stanislav TUMIS, Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ a Ondřej ŽÍLA. *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN 978-80-7308-648-0.
- PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávie 1918-1992: vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevicovy a Titovy Jugoslávie*. Praha: Argo, 2000. Dějiny Evropy (Argo). ISBN 80--72-03-2-77--1.
- RAMET, Sabrina. *Balkan Babel – The disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to fall of Milošević*. [s.l.]: Westview Press, 2002. ISBN 0-8133-3905-7.
- RAVENSTEIN, Ernst Georg. *The laws of migration*.
- ROSŮLEK, Přemysl. *Makedonie*. Praha: Libri, 2008. Stručná historie států. ISBN 978-80-7277-342-8.

RYCHLÍK, Jan. Dějiny Slovinska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-131-6.

RYCHLÍK, Jan, Boris MOSKOVIĆ, Jan PELIKÁN, et al. Mezi Terstem a Istanbulem: balkánské národy ve 20. století. Přeložil Jana GEORGIEVOVÁ, přeložil Jana KLIMEŠOVÁ, přeložil Milena PŘIKRYLOVÁ. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-252-3.

RYCHLÍK, Jan a Milan PERENĆEVIĆ. Dějiny Chorvatska. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-885-3.

ŠAFAŘÍKOVÁ, S. 2015. Rozhovor. In: DUŠKOVÁ, L., ŠAFAŘÍKOVÁ, S. Kvalitativní metody pro rozvojová studia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci

ŠTURMA, Pavel a Věra HONUSKOVÁ, ed. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2., dopl. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, ediční středisko v nakl. Eva Rozkotová, 2012. Scripta iuridica. ISBN 9788087146682.

UHEREK, Zdeněk, Věra HONUSKOVÁ, Šárka OŠŤÁDALOVÁ a Vladislav GÜNTER. *Migrace: historie a současnost*. Ostrava: Občanské sdružení PANT, 2016. Moderní dějiny (Občanské sdružení Pant). ISBN 978-80-905942-9-6.

UNCHR (2002), Statistical Yearbook 2001. Refugees, Asylum-seekers and Other Persons of Concern Trends in Displacement, Protection and Solutions, Geneva, UNHCR; available online at: www.unhcr.ch, December 2003.

UNCHR (2003), 2002 statistics on asylum-seekers, refugees and others of concern to UNHCR, Geneva, UNHCR; available online at: www.unhcr.ch, December 2003.

ÚMLUVA, O. S. N. o právním postavení uprchlíků ze dne 28. 7. 1951. Ženeva, sdělení Ministerstva zahraničních věcí č, 1993, 208.

ZAIMOVIĆ, Enes. Dočasná ochrana cizinců v mezinárodním a evropském právu. 2021.

PŘÍLOHY

Rozhovor 1

Muž – Adam, věk 69 – rozhovor probíhal v českém jazyce, v průběhu rozhovoru s respondentem byly drobné limity, i přes jeho dobrou znalost českého jazyka, protože je rodilý Makedonec, který podstatnou část života prožil v bývalé Jugoslávii (na území dnešní Makedonie a Chorvatska). Muž byl seznámen s tématem bakalářské práce a souhlasil s tím, že rozhovor bude zpracován a použit v bakalářské práci.

Jaký byl podle Vás první moment, kdy jste pochopil, že celá situace začíná být velmi vážná?
Poprvé mě to napadlo, když se chtělo osamostatnit od Jugoslávie Slovinsko. Chorvatsko tento krok chtělo následovat, a proto jsem zavčas odjel do Itálie, než boje v mé zemi propukly úplně. Tam jsem strávil 9 měsíců a když jsem se vrátil v roce 1991, tak ta aktuální situace byla mnohem horší, než když jsem zemi opouštěl. Cítil jsem velikou osobní nejistotu, ale i tu ekonomickou, protože jsem měl v té době v Chorvatsku svoje podniky, které jsem musel zavřít. Poté jsem se teprve rozhodl, že odcestuji do České republiky, kde jsem začal v roce 1992 podnikat. Zjistil jsem, že nemám důvod se vracet zpátky, protože válka pokračovala do roku 1995. Poté se situace začala postupně uklidňovat, ale mně se mezitím v novém prostředí začalo dařit a o návratu jsem nepřemýšlel.

Jaké hlavní problémy Vaše země měla?

Před válkou žilo v Jugoslávii 7 národností a tyto národnosti žily velmi bratrsky, zemi se dařilo, ale když začala válka, tak podle mého názoru celou situaci zhoršovali především politici, kteří poštvávali lidi proti sobě. Nešlo o náboženské problémy, to až později v Bosně.

Jaké jste měl pocity, když konflikt v Jugoslávii začal? Jak daleko jste byl od konfliktů?

Pocíval jsem strach, když je válka, tak můžeš dneska žít, ale za pět hodin být po smrti. Byl jsem poměrně blízko, žil jsem na Korčule, ta se nachází jen 50 kilometrů od oblastí, kde probíhala válka.

Byl jste kvůli konfliktu v ohrožení života?

Kdybych zůstal, tak bych byl v ohrožení života, ale já jsem nezůstal a odjel jsem zavčas do Itálie.

Byl jste svědkem nějakých bojů?

Ne, ale dostávaly se ke mně různé zprávy, že například umírají mí známí, to bylo opravdu strašné.

Byla válka hlavním důvodem Vaší migrace do ČR?

Ano, ale měl jsem i ekonomické důvody, protože oblast, kde jsem žil byla závislá na turistickém ruchu, který v té době takřka přestal existovat.

Jak se k Vám zachovala Česká republika, když jste se rozhodl přestěhovat? Jak celá situace probíhala?

Znal jsem Českou republiku už za dob, kdy jsem žil v Jugoslávii. Na Čechy jsem měl dobrý názor. Hned jsem zde začal podnikat a poměrně rychle jsem se rozrostl. Zjistil jsem, že by se mi nevyplatilo se vrátit zpátky. Díky České republice jsem tu měl pevnou práci. S českými úřady jsem měl dobré vztahy a později mi bylo nabídnuto permanentní vízum. Dokonce mi bylo před 23 lety nabídnuto i občanství, ale já jsem ho odmítl, protože už v té době jsem měl dvě občanství, makedonské a chorvatské.

Posílal jste peníze zpět do země svého původu?

Neposílal, v Chorvatsku mi zůstaly jen nepoškozené nemovitosti. Svoje obchody jsem poté otevřel a na dálku mi ho řídili moji příbuzní. Sice neměli takové výdělky jako já, ale důležité bylo, že pracovali a žili.

Udělal byste tehdy něco jinak? Pokud ano, co by to bylo.

Nebyly příležitosti, abych se vrátil nazpět a začal znovu pracovat v Chorvatsku. Ekonomická situace byla opravdu špatná až do let 1999–2000.

Jak zpětně hodnotíte výsledek rozdělení Jugoslávie? Pomohlo podle Vás Chorvatsku/Makedonii osamostatnění?

Ne, podle mého názoru to celou situaci zhoršilo o 360 %. V Jugoslávii před válkou člověku stačilo 8–12 měsíců odkládat peníze z každé výplaty stranou a mohl si průměrný člověk dovolit například koupit nový osobní automobil. To v žádném státu není. Do dneška se mi o původní Jugoslávii v noci zdá.

Rozhovor 2

Muž – Patrik, bývalý voják AČR, věk 50–55 – celý rozhovor probíhal v českém jazyce. Muž byl seznámen s tématem bakalářské práce a souhlasil s tím, že rozhovor bude zpracován a použit v bakalářské práci.

Co Vás vedlo k zapojení se do konfliktu v Jugoslávii a proč jste se rozhodl k odjezdu na velice riskantní misi?

Narovinu, já jsem v té době už dělal vedoucího instruktora výcviku tady na vojenské akademii ve Vyškově, moje činnost se týkala toho, že jsem učil vojáky všechno od píky, od zbraní počínaje, přes výcvik, taktiku, přežití atd. Ještě před misí v Bosně jsem měl možnost jet na misi do Perského zálivu, ale kvůli narození syna jsem nakonec nejel. Hlavním důvodem bylo to, že jsem chtěl v první řadě získat zkušenosti, další věc, co u většiny vojáků rozhoduje, jsou peníze, to je bez debat.

Připravoval jste se na misi pochopitelně fyzicky, ale proběhla i nějaká psychická příprava? Jestli ano, tak jaká.

Psychická příprava? Na vojně neprobíhá žádná psychická příprava nebo za mé služby alespoň neprobíhala. U základního výcviku se prochází první tři dny psychotestem, poté je spousta fyzických testů, jako například slaňování z vrtulníku nebo skok padákem. Probíhá poté vyšetření psychologem, který sdělí celkové výsledky. Jediná psychická příprava byla, že nám byl ukázán dokumentární film od jednotek, které na misi už byly před námi, chtěli nás připravit na to, že letíme do opravdu těžkých podmínek, jinak žádná další psychická příprava neproběhla.

Jak jste zvládal odloučení od rodiny? Jak jste komunikoval na takovou vzdálenost se svými nejbližšími?

Jo, to je dobrá otázka. Na první misi jsem byl na devět měsíců, z toho po každých třech měsících měl každý voják nárok na dovolenou, takže mohl odletět domů na devět dní. Jelikož jsem měl doma malé děti, tak samozřejmě, člověk na ně myslí, psali jsme si spousty dopisů, někdo to nese líp, někdo hůř. S těmi dovolenými se to odloučení ale dalo přežít. Dopisy byly hlavní druh komunikace, ale byla tam možnost komunikace ještě přes spojovací vozy, kde jsem měl možnost jednou za 14 dní komunikovat s manželkou vysílačkou asi na deset minut, ale ta domluva byla velice složitá.

Musel jste vidět opravdu strašné věci, vybavujete si ty nejhorší z nich? Jaké to jsou?

Docházelo tam k etnickým čistkám, k vraždám, zabíjení lidí, od malých dětí až po stařenky, děly se tam opravdu hrůzné věci, především zabíjení civilistů. K fanatickým čistkám docházelo hlavně z důvodu náboženství. Jednotlivé strany si navzájem bouraly kostely a mešity, moje jednotka našla dokonce i dva nebo tři masové hroby několik metrů pod zemí. Opravdu za jednu z nejhorších vzpomínek mám, kdy jsme našli zničený dům s několika roztrhanými těly, kdy pravděpodobně byli lidé usmrceni hromadně ručním granátem, no zkrátka opravdu nechutné věci.

Při nehodě helikoptéry jste takřka málem přišel o život, dokážete si vzpomenout na onen osudový den, jak probíhal?

Pokud se mám bavit konkrétně o nehodě, tak ta vznikla díky třídní misi, která nás měla čekat. My jsme vlastně po startu helikoptéry nevěděli, že došlo k technické závadě, tak asi ve výšce 40 metrů, to je celkem dost, došlo k prokluzu ocasní vrtule, která se úplně zastavila a došlo k volnému pádu. Velké štěstí bylo, že jsme spadli na okraj ochranného valu, který byl vyroben z hlíny, díky tomu helikoptéra nezačala hořet, i když jsem po nárazu celý ležel v palivu. Jako zázrakem to ale všichni přežili, i když spoustu vojáků mělo vážná zranění, včetně mě.

Jak dlouho trvala vaše rekonvalescence?

Já sem ležel v české polní nemocnici asi 4 měsíce, podstoupil sem několik operací, včetně plastických, byl jsem i v bezvědomí.

Bylo podle Vás bombardování Kosova nezbytné pro ukončení konfliktu?

I když jsem viděl opravdu velká zvěrstva, tak s bombardováním Kosova nesouhlasím, nebylo to správně.

Podářilo se Vám vrátit do normálního života i po tom všem, čím jste si musel projít? Jak se na celou situaci díváte zpětně?

Po havárii jsem se nevrátil domů, ale odsloužil jsem zbývajících 5 měsíců podle plánu. Misi jsem nepřerušil, kluci, co se vrátili domů do republiky, tak tím svoji misi ukončili a už se nevrátili zpátky. Někteří měli psychickou újmu a do helikoptéry už nechtěli znovu sednout, našlo se pár velitelů, kteří je za to chtěli trestat, proti tomu se na základně zvedla vlna odporu. Po té nehodě na místo dorazil psycholog, který tam do té doby vůbec nefungoval, na základně byl jen kaplan, kterého jsem často navštěvoval, když jsem měl slabou chvíli.

Důležitá byla jakákoliv zpětná vazba. Častokrát jsem jako velitel dělal takového psychologa mým vojákům já.

Kdybyste měl možnost vrátit čas před Vaším odletem na misi, udělal byste něco tehdy jinak?

Ne, v konečné fázi to pro mě byla obrovská zkušenost, křest ohněm, přežil jsem vlastní smrt, samozřejmě, když jsem ležel v nemocnici, tak jsem se sám sebe kolikrát ptal: „Proč zrovna já?“ Při rehabilitaci však ze mě ten špatný pocit opadával. Když jsem se však vrátil domů, abych si odbyl svoji první dovolenou, tak jsem měl takové černé myšlenky, že můj vzhled může někoho děsit, takže to na mě určitý psychický dopad mělo.